

LDK 1613 M. ŽEMĖLAPIO LAIDOS: ISTORIOGRAFINIS ASPEKTAS

Alma Braziūnienė | Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto
Knygotyros ir leidybos tyrimų katedra
Universiteto g. 3, LT-01513 Vilnius, Lietuva
El. paštas alma.braziuniene@kf.vu.lt

Mikalojaus Kristupo Radvilos Našlaitėlio (1549–1616) suburto profesionalų kolektyvo parengtas ir 1613 m. Amsterdame išspausdintas LDK žemėlapis jau yra nagrinėtas kartografijos, kultūros, meno istorikų, semiotikų ir kitų sričių specialistų Lietuvoje ir užsienyje. Straipsnyje šis žemėlapis analizuojamas knygotyriniu žvilgsniu – pateikiama LDK 1613 m. žemėlapiui skirtų publikacijų analizė jo leidybos (laidų) aspektu. Nesiekama išsamiai ir visa apimančio LDK 1613 m. žemėlapio istoriografinio tyrimo. Istoriografinėje retrospekcijoje chronologine tvarka nagrinėjant užsienio ir Lietuvos autorių darbus ryškinama, kaip įvairūs autoriai, rašę apie šį žemėlapi, traktavo žemėlapio bibliografinę informaciją, kaip kito požiūris į šio žemėlapio sandarą ir pan. Istoriografinė publikacijų apie LDK 1613 m. žemėlapi analizė parodė, kad LDK 1613 m. žemėlapio kaip spaudos objekto formalieji radimosi dalykai (kokios vario plokštės buvo parengtos sieniniam žemėlapiui, kaip ir kokios sandaros žemėlapis naudotas Williama Janszoono Blaeu leidyklos atlasuose ir pan.) yra svarbūs žemėlapio funkcionavimo raidai nustatyti.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: *istorinė kartografija, žemėlapis, žemėlapio laidos, LDK 1613 m. žemėlapio istoriografija.*

ĮVADAS

Susidomėjimas senąja Lietuvos kartografija pastaruoju metu didėja, nes senasis žemėlapis – itin universalus ir patogus objektas įvairiapusiškai atskleisti istorijos, kultūros, kartografijos, dailės ir kitų mokslo sričių ir šakų istoriją, ją vizualizuoti, spręsti įvairias mokslines problemas. Senieji spausdintiniai XV–XVIII a. žemėlapiai ir jų rinkiniai (atlasai) svarbūs ir knygotyrai, nes jie yra viena iš įvairialypio spausdintinio paveldo rūšių (greta knygų, periodinių leidinių, smulkiosios spaudos ir kt.). Kartu senieji žemėlapiai yra ir grafikos pa-

veldo objektas – jie yra raiziniai, atlikti medžio, vario ar kita technika. Visa tai liudija senųjų žemėlapių tyrimų svarbą. Ypač tai pasakytina apie vieną pačių svarbiausių senųjų LDK žemėlapių – 1613 m. žemėlapi, pagal Lietuvoje nusistovėjusią tradiciją paprastai vadinamą Mikalojaus Kristupo Radvilos Našlaitėlio (1549–1616) žemėlapiu. Mat Lietuvos didžiojo maršalkos (1579–1586), Vilniaus vaivados (1604–1616) vaidmuo rengiant, paruošiant ir leidžiant šį žemėlapi yra labai svarus. Jis buvo žemėlapio sumanytojas, pagrindinis mecenatas ir vykdytojas, prie jo išleidimo prisidėjo ne tik finansškai, bet ir intelektualiai. Tą patvirtina ir įrašas LDK 1613 m. žemėlapio kartuše: čia parašyta, kad žemėlapis radosi M. K. Radvilos Našlaitėlio *opera et impensis* (darbu ir lėšomis). Lenkijoje šis žemėlapis dažniausiai vadinamas vieno iš jo parengėjų, dailininko (piešėjo, grafiko, raizytojo) Tomaszo Makowskio (1575–1630), dirbusio Radvilų rezidencijoje Nesvyžiuje, vardu. Jo vaidmuo šio žemėlapio radimosi istorijoje tuo neapsiribojo, T. Makowskis buvo daugiau nei tik dailininkas. Jis pats save yra įvardijęs lenkų geografu – atskirai išspausdintoje skaitytojams skirtoje tekstinėje žemėlapio dalyje (žinomi tik du šio teksto originalai, išlikę Kunigaikštienės Annos Amalijos bibliotekoje Veimare¹ ir Upsalos universiteto bibliotekoje²) įrašyta: *T. M. Pol. Geograph*. Šiuo titulu norėta pabrėžti ypatingą T. Makowskio statusą kuriant LDK 1613 m. žemėlapi. Abi šio žemėlapio įvardijimo tradicijos viena kita neprieštarauja.

Trumpa šio žemėlapio leidybos istorija būtų tokia. M. K. Radvila Našlaitėlis subūrė komandą profesionalų, kurie XVI a. paskutiniame dešimtmetyje parengė naują tuolaikių LDK žemėlapi. Jo egzempliorių neišliko, todėl nėra žinoma, kokio jis buvo dydžio, kur ir kada jis galėjo būti išspausdintas (galbūt Gdanske, Augsburgėje ar Amsterdame, iki 1604 m.). Apie šį pirmąjį neišlikusį M. K. Radvilos LDK žemėlapi dar 1968 m. straipsnį paskelbė vilniškis lenkų istorikas Stanisławas Alexandrowiczius³, visą savo mokslinę veiklą paskyręs LDK kartografijos istorijai tirti. Apie antrąjį M. K. Radvilos žemėlapi žinome daugiau: jis išspausdintas 1613 m. Amsterdame Willemo Janssonijaus (Janszoon), vėliau pakeitusio pavardę ir tapusio Blaeu, oficinoje, garsėjusioje gaublių ir sieninių žemėlapių leidyba; žemėlapi išraižė Hesselis Gerritszas (lot. Gerardus). Ši informacija pateikta žemėlapio legendoje. Tekstinę žemėlapio dalį (kreipimąsi į skaitytoją), atskirai išspausdintą tais pačiais 1613 m. trijuose suklijuotuose

1 Herzogin Anna Amalia Bibliothek Weimar, sign. Kt 237-201 S.

2 Uppsala universitetsbibliotek, Carolina Rediviva, Kart- och bildsamlingarna, sign. E8.

3 ALEXANDROWICZ, Stanisław. Pierwsze zaginionie wydanie radziwiłłowskiej mapy Wielkiego Księstwa Litewskiego. *Kwartalnik historii kultury materialnej*, 1968, t. 16, nr. 3, p. 539–545.

lapuose, kiekviename po tris teksto skiltis ir skirtą sieninio LDK žemėlapio pirkėjams, kaip minėta, parengė T. Makowskis. Nuo 1613 m. iki 1631 m. šis LDK žemėlapis funkcionavo tik kaip sieninis (dydis 79 × 109,5 cm). W. J. Blaeu, be sieninių žemėlapių ir gaublių leidybos, pradėjęs leisti ir atlasus, savo 1631 m. atlase *Appendix Theatri A. Ortelii et Atlantis G. Mercatoris* įdėjo sieninį LDK 1613 m. žemėlapi, atspausdą nuo keturių vario plokščių su aplink visą žemėlapi išgraviūruotu siauru ornamentiniu apvadėliu. Bet atlaso skaitytojas (naudotojas) negalėjo matyti LDK teritorijos visumos, nes ji buvo atspindėta keturiuose atlaso lapuose. Todėl jau kitoje šio atlaso laidoje, pasirodžiusioje tais pačiais 1631 m., LDK žemėlapis buvo pakeistas, jo vario plokštės buvo pertvarkytos: nuo antros ir ketvirtos plokštės buvo nupjauta Dniepro žemupio žemėlapi vaizduojanti dalis, atsisakyta ornamentinio apvado aplink visą žemėlapi⁴. Atsirado du žemėlapiai: LDK teritoriją vaizduojantis, suklijuotas iš keturių neproporcingų lakštų (taip atsitiko nupjovus vario plokštes), ir Dniepro žemupio žemėlapis, suklijuotas iš dviejų lakštų. Toks didelis LDK teritorijos žemėlapis (73 × 75 cm) buvo sulankstomas ir Blaeu atlasuose dedamas šalia teksto apie Lietuvą 1631, 1634–1649 m. ir net atlaso laidoje, pasirodžiusioje apie 1670 m.⁵ Šį atlasuose nepatogu naudoti žemėlapi (jis nebuvo įrišamas) nuo 1649 m. pakeitė 1613 m. žemėlapio pagrindu W. J. Blaeu sūnaus Joano naujai išraižytas mažesnio formato LDK žemėlapis, orientuotas ne į šiaurę, bet į vakarus.

LDK 1613 m. žemėlapis yra sulaukęs nemažo kartografijos specialistų, dailės ir kultūros istorikų⁶, semiotikų ir kitų mokslo sričių tyrėjų susidomėjimo. Apie šį žemėlapi rašė įvairių šalių (Nyderlandų, Lenkijos, Lietuvos, Ukrainos, Baltarusijos ir kt.) tyrėjai, jiems visiems šis žemėlapis įdomus kaip savo srities tyrimo objektas. Visų šių publikacijų čia neminėsime, nes dauguma jų bus nagrinėjamos šiame straipsnyje, jos tampa straipsnio objektu. Taigi nors dėmesys žemėlapiui neslūgsta, vis dėlto kai kurios interpretacijos ar klaidos rašant apie šį žemėlapi verčia dar kartą sustoti prie šio žemėlapio laidų ir variantų klausimo. Straipsnio tikslas – pateikti LDK 1613 m. žemėlapiui skirtų publikacijų analizę jo leidybos (laidų) aspektu. Nesiekiamo išsamios ir visa apimančios LDK 1613 m. žemėlapio istoriografijos analizės. Ji jau yra išdėstyta ne viename darbe⁷. Istoriografinėje retrospekcijoje norima išryškinti, kaip įvairūs autoriai, rašę apie šį žemėlapi, traktavo žemėlapio bibliografinę informaciją, kaip kito požiūris į šio žemėlapio sandarą ir pan. Istoriografinė analizė bus dėstoma chronologine tvarka pagal užsienio ir Lietuvos autorių darbus. Kadangi šis žemėlapis kaip retas spaudos paveldo objektas minimas jau XVIII–XIX a. tyrėjų – Jano Danielio Janockio (1779), Edwardo Rastawieckio (1846) ir kt. – darbuose, o lietuviškoji istoriografija prasidėjo tik XX a.,

analizė pradedama nuo užsienio tyrimų, paskui pristatomos lietuvių publikacijos. Straipsnis parašytas remiantis literatūros analizės metodo nuostatomis. Identifikuojant LDK 1613 m. žemėlapiu laidas buvo taikyti bibliografinis ir knygotyriminis *de visu* metodai.

LDK 1613 M. ŽEMĖLAPIO TYRIMAI UŽSIENYJE

Vienas iš esminių darbų, paskelbtų dar 1910 m., – Kijeve dirbusio kartografijos istoriko, archyvisto, teisininko Veniamino Kordto (1860–1934), sumanusio išleisti Rusijos kartografijos istorijos šaltinius, senųjų žemėlapių reprodukcijų albumas⁸. Čia perspausdintas originalaus dydžio LDK 1613 m. žemėlapis, atspausstas nuo keturių vario plokščių („Mes perspausdiname savo leidinyje tikslią didžiojo Lietuvos žemėlapiu kopiją iš Blaeu atlaso, kokia ji buvo pirmą kartą pavidalu“⁹). Šiandien stebina gera to meto reprodukcijų ir leidinio mokslinio parengimo kokybė. Žemėlapiu funkcionavimo pradžia W. J. Blaeu atlasuose V. Kordtas

4 *Koeman's Atlantes Neerlandici*. New edition. Vol. 2: The folio atlases published by Willem Jansz. Blaeu and Joan Blaeu. Westrenen, 2000, p. 501–502.

5 Ten pat, p. 502.

6 Antai menotyriminkas ir kultūros istorikas Vidas Poškus šį žemėlapiu nagrinėjo kaip Lietuvos Renesanso kultūros objektą, siedamas jį su Antikos tradicija. Jam žemėlapis buvo įdomus kaip vizualusis artefaktas, kuriame „užfiksuoti trys Lietuvos praeities etapai: 1) pradžia, 2) „aukso amžius“ – didžiojo kunigaikščio Vytauto valdymo laikotarpis, 3) žemėlapiu sudarymo metas („dabartis“).“ Nagrinėdamas žemėlapyje Dniepro saloje pavaizduotą *Balneum Vitoldi*, autorius daro išvadą, kad „Vytauto pirtys“ LDK kartografijoje vizualizavo „vietinės“ Antikos, su Vytautu susieto valstybės „aukso amžiaus“ idėją, kuriai būdingas įsitikinimas, kad realiai egzistavęs „romėniškųjų protėvių“ palikimas, iki lietuvių kilmės iš romėnų teorijos apologetų gyvenamojo meto vis dėlto neišliko arba funkcionavo fragmentiškai, beveik neatpažįstamais pavidalais“. Žr. POŠKUS, Vidas. *Antikos sągaivinimo problema Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Renesanso mene*. daktaro disertacija. Vilnius, 2007, p. 93, 99.

7 Išsami žemėlapiu istoriografija atskleista S. Ale-

xandrowicziaus LDK kartografijos istorijai skirtoje monografijoje (1971), sulaukusioje pakartotinių pataisytų laidų 1989 ir 2012 m. Žr. ALEXANDROWICZ, Stanisław. *Rozwój kartografii Wielkiego Księstwa Litewskiego od XV do połowy XVIII wieku*. Wyd. 2. Poznań, 1989, p. 75–80, 136; Wyd. 3. Warszawa, 2012, p. 71–78. Algirdas Antanas Gliozaitis, sekdamas S. Alexandrowicziumi, knygoje *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėlapis ir jo variantai* (Vilnius, 2017) šio žemėlapiu istoriografijai paskyrė visą skyrių (p. 163–175), tik kartais įvairių veikalų interpretacijos čia stokoja tikslumo ir objektyvumo. Lietuvos kartografijos istoriografija aptarta Ernesto Vasiliausko ir Gintauto Zabielsko knygoje *Lietuvos XVII–XIX a. pradžios ikonografijos ir kartografijos šaltiniai Švedijoje* (Klaipėda, 2013, p. 13–17). Naujesnė Lenkijos, Baltarusijos ir Ukrainos kartografijos istorikų LDK 1613 m. žemėlapiu istoriografija pateikta Jaroslavo Łuczynskio straipsnyje „Przestrzeń Wielkiego Księstwa Litewskiego na mapie radziwiłłowskiej Tomasza Makowskiego...“, publikuotame Kijeve leidžiamame tęstiniam mokslu leidinyje *Ukraina Lithuanica*, 2013, t. 2, p. 121–152.

8 KORDT, Venianin. *Materialy po istorii russkoi kartografii*. Kiev, 1910, Vypusk 2.

9 Ten pat, lap. XIII–XVI.

nurodo 1635 m. Dabar žinome, kad keturių proporcingų lakštų LDK 1613 m. žemėlapis pirmąkart atsirado 1631 m. pirmoje W. J. Blaeu atlaso laidoje¹⁰.

XX a. pradžioje Krokuvos universiteto profesoriui Ludwikui Birkenmajeriui (1855–1929) Upsaloje aptikus dingusiu laikytą sieninį LDK 1613 m. žemėlapi su T. Makowskio tekstu apie Lietuvą ir apie tai paskelbus straipsnį¹¹, susidomėjimas šiuo žemėlapiu labai išaugo. Mokslo istoriko Henryko Merczyngo (1860–1916), istoriko Jano Jakubowskio (1874–1938), kartografijos istoriko Bolesława Olszewicziaus (1893–1972) darbuose¹² buvo pabrėžtas T. Makowskio vaidmuo rengiant žemėlapi, jis imtas vadinti žemėlapio autoriumi (kaip argumentas buvo pateikiamas įrašas *T. M. Pol. Geograph.* žemėlapio tekstinės dalies pabaigoje). Įsitvirtino nuomonė, kad Upsalos egzempliorius yra vienintelis tikrasis žemėlapio originalas.

Solidžioje kartografijos istoriko Karolio Buczeko (1902–1983) Lenkijos kartografijos istorijai skirtoje monografijoje yra skyrius „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Mikalojaus Kristupo Radvilos ir Tomaszo Makowskio žemėlapis“¹³, bet specialiau žemėlapio laidų klausimas čia nebuvo nagrinėtas, žemėlapis tirtas kartografijos istorijos aspektu.

Apie LDK 1613 m. žemėlapi daug rašė jau minėtas S. Alexandrowiczius (1931–2015). Gerai žinoma jo monografija *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kartografijos raida nuo XV amžiaus iki XVIII a. vidurio*¹⁴, sulaukusi net trijų laidų (1971, 1989 ir 2012). Skyrius „Radvilos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėlapis“¹⁵ čia užima svarbiausią vietą, žemėlapis visapusiškai išnagrinėtas istoriko ir kartografo žvilgsniu. Naujausioji monografijos laida¹⁶, nors ir skelbiama, kad ji pataisyta ir papildyta, kokių nors naujesnių korektyvų apie LDK 1613 m. žemėlapi nepateikia. Aptardamas temos istoriografija, autorius mini ir lietuvių darbus: Onos Maksimaitienės veikalą¹⁷, Aloyzo Samo knygą¹⁸, Lietuvos nacionalinio muziejaus leidinį *Lietuva žemėlapiuose* (1999)¹⁹. Nauja šios laidos detalė – išsami veikalo santrauka lietuvių kalba²⁰ (ankstesnėse šios monografijos laidose lietuviškos santraukos nebuvo), aiškiai orientuota į lietuvių skaitytojo jausmus (ji nėra tapati santraukoms kitomis kalbomis). Čia ypač pabrėžiama LDK 1613 m. žemėlapio svarba:

„Dėka lietuvių patriotizmo, taip pat dėl fundatoriaus – kunigaikščio Mikalojaus Kristupo

Radvilos Našlaitėlio – rūpinimosi savo namų garbe buvo sudarytas puošnus Lietuvos žemėlapis, pirmą kartą išleistas apie 1603 m., o visuotinai žinomas iš 1613 m. leidimo. Tai vienas puikiausių tos epochos Europos kartografijos darbų, išgarsinęs mecenato, taip pat braižytojo bei raižytojo Tomo Makowskio²¹ vardus. Kuriant žemėlapi dalyvavo: silezietis pagal gimimą, bet lenkas pagal pasirinkimą, apsigyvenęs tuometinės Lietu-

vos vakariniame paribyje Maciejus Strubiczius; rusėnas, Lenkijos stačiatikių vadovas kunigaikštis Konstantinas Vasilijus Ostrogiškis; lenkas ir Kijevo katalikų vyskupas Józefas Wereczyński, galiausia anglas, tėvas Jokūbas Bosgrave SJ ir Lietuvos provincijos jėzuitai. Šio būrio sukurtas 1:1 293 000 mastelio Lietuvos žemėlapis du su puse šimtmečio buvo šaltinis mokslui ir praktikai. Jau keturis amžius jis šlovina Lietuvą, taip pat Baltarusiją ir Ukrainą.²²

Mums rūpimų žemėlapio laidų klausimu visose S. Alexandrowicziaus monografijos laidose rašoma trumpai, tvirtinama, kad Upsalos egzempliorius yra vienintelis išlikęs žemėlapio originalas, minimas žemėlapio spausdinimo Blaeu atlasuose faktas (santraukoje teigiama: „Vėliau išleisti žemėlapio atspaudai, pagaminti panaudojus tas pačias raizinio lentas, be pakeitimų buvo įdėti į Willemo Blauvo 1631, 1633 ir 1635 m. *Atlasą*“²³). Kaip matome, autorius nesinaudojo Nyderlandų nacionaline kartografijos bibliografija, kurioje užfiksuota, kad LDK

10 *Koeman's Atlantes Neerlandici...*, p. 502.

11 BIRKENMAJER, Ludwik. Wiadomość o mapie geograficznej Litwy Tomasza Makowskiego (z r. 1613), uważanej za zginioną. *Sprawozdania Akademii Umiejętności*, 1913, t. 18, nr. 4, p. 24–25.

12 MERCZYNG, Henryk. Mappa Litwy z r. 1613 ks. Radziwilla Sierotki pod względem matematycznym i kartograficznym. *Sprawozdania Tow. Naukowego Warszawskiego*, 1913, wyd. 3, p. 416–442; JAKUBOWSKI, Jan. W sprawie mapy Litwy Tomasza Makowskiego, 1613. *Przegląd Geograficzny*, 1919, t. 1, p. 297–306; OLSZEWICZ, Bolesław. *Polska kartografia wojskowa: (zarys historyczny)*. Warszawa, 1921, p. 15–16.

13 BUCZEK, Karol. *Dzieje kartografii Polskiej od XV do XVIII wieku: zarys analityczno-sintetyczny*. Wrocław, 1963, p. 47–51. Antroji pataisyta ir papildyta laida anglų kalba: *The History of Polish Cartography from the 15th to the 18th century*. Wrocław et al., 1966, p. 58–63.

14 ALEXANDROWICZ, Stanisław. *Rozwój kartografii Wielkiego Księstwa Litewskiego od XV do połowy XVIII wieku*. Poznań, 1971. 141 p.; Idem. Wyd. 2 poprawione i uzupełnione. Poznań, 1989. 278 p.: iliustr., žml.

15 Ten pat, p. 75–136.

16 ALEXANDROWICZ, Stanisław. *Kartografia Wielkiego Księstwa Litewskiego od XV do połowy*

XVIII wieku = Cartographia Magni Ducatus Lithuaniae XV-XVIII saeculorum. Wyd. 3 popr. i uzup. Warszawa, 2012. 344 p.: žml., planai, faks., lent.

17 MAKSIMAITIENĖ, Ona. Senoji kartografija ir Lietuvos vaizdas žemėlapiuose. Iš MAKSIMAITIENĖ, Ona. *Lietuvos istorinės geografijos ir kartografijos bruožai*. Vilnius, 1991, p. 113–142.

18 SAMAS, Aloyzas. *Žemėlapiai ir jų kūrėjai*. Vilnius, 1997.

19 *Lietuva žemėlapiuose = Lithuania on the map: [paroda]*. Vilnius, 1999. 151 p.: iliustr.

20 ALEXANDROWICZ, Stanisław. *Kartografia Wielkiego Księstwa Litewskiego...*, p. 236–241.

21 T. Makowskis nėra LDK 1613 m. žemėlapio raizytojas, jį išraižė Hesselis Geritzsas (lot. Hesselus Gerardus), Williamo Bleau kartografijos oficinios Amsterdame raizytojas. Čia autorius turi mintyje T. Makovskį kaip talentingą Maskvos plano raizytoją ir kitus originalius jo grafikos darbus, taip pat ovalinės formos Lietuvos miestų raizinius sieniniam 1613 m. LDK žemėlapiui.

22 ALEXANDROWICZ, Stanisław. *Kartografia Wielkiego Księstwa Litewskiego...* Warszawa, 2012, p. 240–241. Į lietuvių kalbą vertė Ana Romančiuk ir Tamara Bairašauskaitė.

23 Ten pat, p. 237.

1613 m. žemėlapis Blaeu atlasuose leistas 1631, 1634–1649 ir apie 1670 m.²⁴, ar Güntherio Schilderio XX a. devintajame dešimtmetyje pradėtais Nyderlandų kartografijos paminklų tyrimais²⁵.

Naujausia lenkų istorikų ir kartografų publikacija, kurioje nagrinėjama ir LDK 1613 m. žemėlapis, – tai 2017 m. Varšuvoje išėjusios monografijos *Lenkijos žemių kartografijos istorija iki XVIII a. pabaigos* antroji laida²⁶, parengta Lenkijos mokslų akademijos Istorijos instituto. Ją parašė trys autoriai: ką tik minėtas S. Alexandrowiczius, Jarosławas Łuczyński (1975–2012) ir Radosławas Skryckis (g. 1974). LDK 1613 m. žemėlapis nagrinėjamas skyriuje 3.3.3, jo autorius – S. Alexandrowiczius²⁷. Tekstas iš esmės tas pats kaip ir šio autoriaus LDK kartografijos istorijai skirtos monografijos laidose (1971, 1989, 2012). 2017 m. leidinyje nesigilinama į šio žemėlapio leidybos niuansus, jis pristatomas Tomaszo Niewodniczańskiego kolekcijos egzemplioriaus (atspausta nuo keturių plokščių su visa apimančiu siauru ornamentiniu apvadu) nespaltvota reprodukcija. Aptariant Lenkijos kartografijos istorijos istoriografiją (ją parašė taip pat S. Alexandrowiczius), minimi ir lietuvių autoriai bei jų darbai: A. Samas, Lietuvos nacionalinio muziejaus albumo *Lietuva žemėlapiuose* 1999 ir 2002 laidos (gaila, kad autoriams, matyt, nebuvo žinoma pataisyta šio albumo 2011 m. laida), žemėlapių reprodukcijų leidinys *Senieji Lietuvos žemėlapiai iš Vilniaus universiteto bibliotekos rinkinių* (Vilnius, 1999).

Lietuvos kartografijos istorijai itin svarbus darbas – Utrechto universiteto kartografijos profesoriaus Cornelio Koemano (1918–2006) sudaryta ir 1967–1987 m. paskelbta visų senųjų Nyderlanduose išleistų žemėlapių bibliografija *Atlantes Neerlandici* (6 tomai). Būtent šioje bibliografijoje rasime informacijos ir apie 1613 m. Amsterdame išleistą LDK žemėlapi. Šį didelį C. Koemano darbą pratęsė Amsterdamo universiteto profesorius Peteris van der Krogtas (g. 1956), parengęs naują papildytą *Atlantes Neerlandici* laidą (pradėta leisti 1997 m., išėjo 4 t., paskutinis 2012 m.) su mums rūpimu LDK 1613 m. žemėlapium²⁸. Šie mokslininkai įrodė, kad, nors senuosius atlasus mes traktuojame lygiai taip pat kaip senąsias knygas, t. y. senąjį dokumentinį paveldą, bibliografiškai aprašant atlasus neįmanoma pateikti vadinamojo idealaus egzemplioriaus aprašo, kaip kad senosioms knygoms, kai pagrindinėje bibliografinio aprašo dalyje aprašomas vadinamasis atkurtas idealus egzempliorius, o turimi realūs egzemplioriai su visomis individualiomis jų ypatybėmis aprašomi pastabose. XVII a. olandų atlasų egzemplioriai labai skirtingi:

„Bibliografiškai aprašant XVII a. olandų *folio* atlasus susiduriama su dideliais iššūkiais. Nors atrodo, kad atlasas – tai knyga, bet atlaso komponavimo būdas neleidžia jo įvardyti ide-

aliu egzemplioriumi. Kiekvienas *folio* lapas su žemėlapiu vienoje pusėje ir išspausdintu tekstu antrojoje lapo pusėje liudija, kad dėl papildymų, praleidimų, tam tikrų pakeitimų lape kiekvienas atlaso egzempliorius tampa unikaliu kūriniu. Į turimas vario plokštes taupumo sumetimais būdavo įterpiami nedideli pakeitimai, seni lapai ir toliau būdavo naudojami jau po to, kai būdavo išspausdinta naujesnių, o naujas spausdintinis tekstas būdavo pridėdamas prie seniau spausdintų žemėlapių. Tokiuose atlasuose gali būti ankstyvųjų atspaudų ir kartu vėlyvesnių.²⁹

Kartografijos istorikas Günteris Schilderis (g. 1942), irgi Utrechto universiteto profesorius, dirbantis ir Amsterdamo universiteto bibliotekos Retų spaudinių skyriuje, vienas autoritetingiausių Europos kartografijos istorijos tyrėjų – tiesioginis P. van der Krogt mokytojas Utrechto universitete. Pagrindinis jo darbas – kapitalinis daugiatomis veikalas *Monumenta Cartographica Neerlandica* (1986–2013). Tai specialiai olandų XVI–XVIII a. sieniniams ir *folio* atlasuose esamiems žemėlapiams skirta bibliografija. Kaip tik čia G. Schilderis 1993 m. paskelbė ir LDK 1613 m. žemėlapiu aprašymą, nurodydamas Upsalos ir Veimaro egzempliorius³⁰. Tiesa, abu šie egzemplioriai čia nurodyti prie to paties bibliografinio aprašo su tokia pastaba: „Upsalos žemėlapiu egzempliorius neįprastas tuo, kad jis yra sudarytas iš šešių lakštų ir kad aplinkui juos yra priklijuota dekoratyvinė juosta. Tai reiškia, kad egzempliorius buvo apjuostas tik po to, kai keturios originalios žemėlapiui spausdinti naudotos plokštės buvo supjaustytos į dalis (šešios plokštės ir ornamentinis apvadas).“³¹ Kaip minėta, skirtinga šių egzempliorių prigimtis, taigi ir jų laidos, patikslintos naujojoje C. Koemano 2000 m. bibliografijoje³².

Tiesiogiai su G. Schilderiu buvo susijęs ir vienas žymiausių pasaulio bibliofilų bei kartografijos kolekcininkų vilniškis T. Niewodniczański (1933–2010). Tai jo dėka G. Schilderis atkreipė dėmesį, kad LDK 1613 m. Upsalos egzempliorius

24 Koeman's *Atlantes Neerlandici*..., p. 502.

25 SCHILDER, Günter. *Monumenta cartographica Neerlandica*. Vol. 4: Loose kaarten en topografische prenten uitgegeven door Willem Jansz Blaeu = Single-sheet maps and topographical prints published by Willem Jansz Blaeu. Alphen aan den Rijn, 1993, p. 76–77.

26 ALEXANDROWICZ, Stanisław; ŁUCZYŃSKI, Jarosław; SKRYCKI, Radosław. *Historia kartografii ziem polskich do końca XVIII wieku*. Warszawa, 2017. 447 p., iliustr., žml.

27 Ten pat, p. 252–357.

28 Koeman's *Atlantes Neerlandici*. New edition. Vol. 2: The folio atlases published by Willem Jansz. Blaeu and Joan Blaeu. Westrenen, 2000.

29 KROGT, Peter van der. Amsterdam Atlas production in the 1630s: a bibliographer's nightmare. *Imago Mundi*, 1996, t. 48, p. 149.

30 SCHILDER, Günter. *Monumenta cartographica Neerlandica*..., p. 76–77, aprašas 29.1.

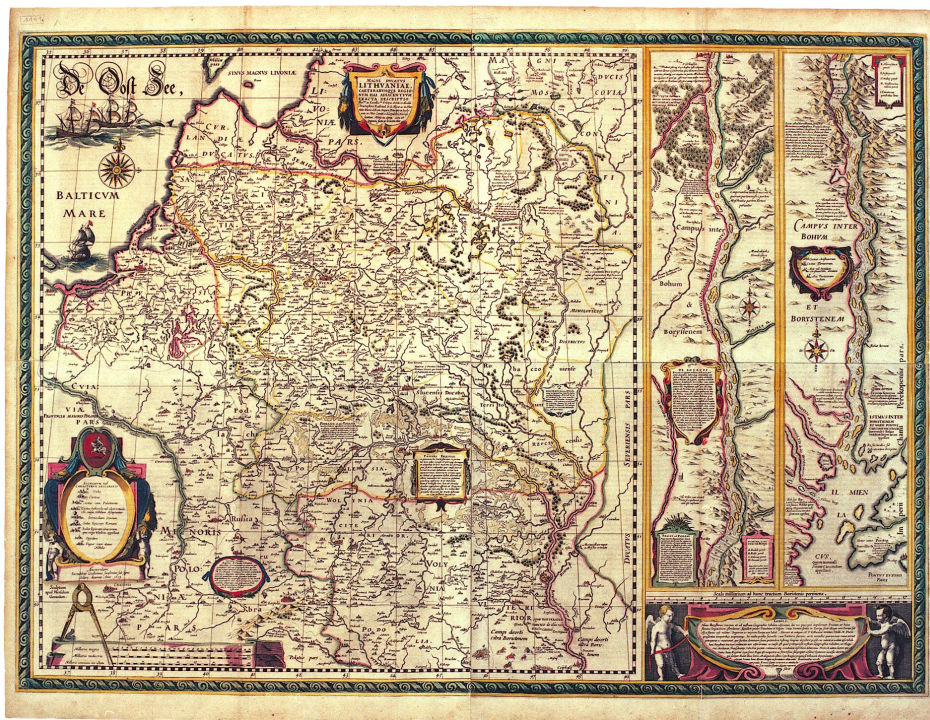
31 Ten pat, p. 77, aprašas 29.3.

32 Koeman's *Atlantes Neerlandici*..., p. 501–502.

1 PAV. Sieninis LDK 1613 m. žemėlapis Veimaro kunigaikštienės Annos Amalijos bibliotekoje, atspausstas nuo keturių vario plokščių, su žemėlapiu apačioje priklijuotu T. Makowskio tekstu

nėra unikalus (be apvado ir pridėtinio T. Makowskio teksto yra toks pat kaip ir Blaeu atlasuose). Šių abiejų kartografijos žinovų bendro darbo vaisius – faksimilių leidinys *Cartographica rarissima* (1993–1995) iš T. Niewodniczańskio kolekcijos. Savo itin vertingą senosios kartografijos kolekciją T. Niewodniczańskis populiarino rengdamas dideles ir daug susidomėjimo sulaukusias parodas (Varšuvoje, Krokuvoje, Tryre, Liuksemburge, Berlyne, Vilniuje, Gdanske, Kijeve ir kt.) ir jose eksponuodamas kolekcijos originalus bei rengdamas spausdintinius parodų katalogus. Šiose parodose kaip ypatingas eksponatas buvo pristatytas ir LDK 1613 m. žemėlapis. Tokia paroda 2003 m. rugsėjo–lapkričio mėn. veikė ir Vilniuje. Žemėlapis buvo reprodukuotas parodų „Imago Poloniae“⁴³ ir „Imago Lithuaniae“ kataloguose⁴⁴, žemėlapiu sandara ir jo publikavimas Blaeu atlasuo-

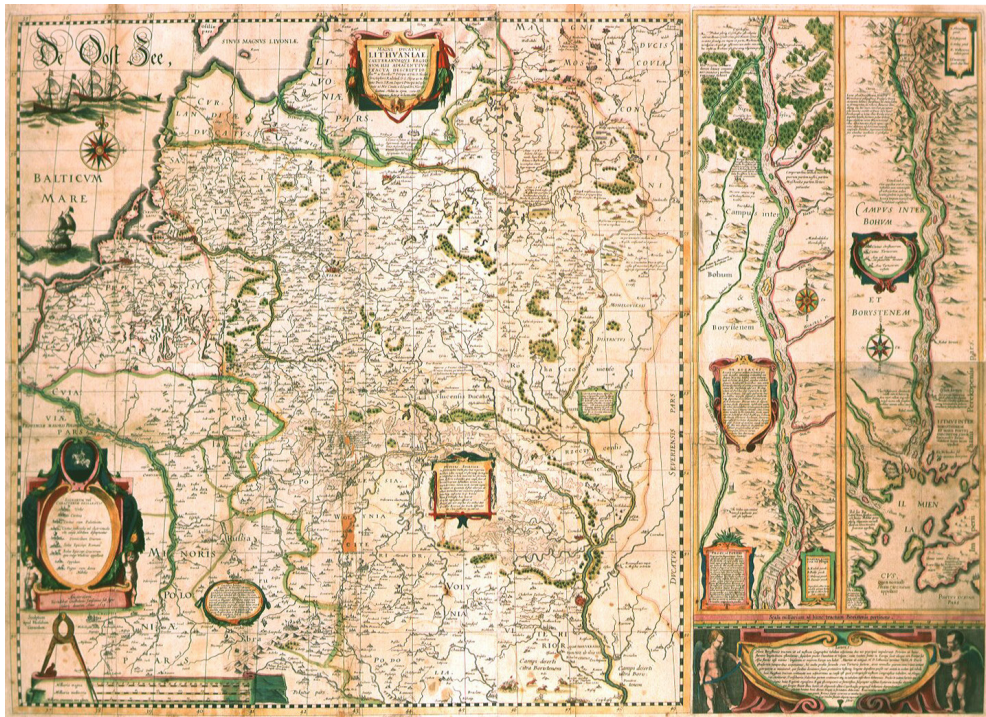
2 PAV. LDK 1613 m. žemėlapis iš T. Niewodniczańskio kolekcijos, atspausťas nuo keturių vario plokščių, dabar saugomas Varšuvos karalių pilyje

se pristatyti tiksliai: suklijuotas iš keturių lakštų su išraižytu visa apimančiu ornamentiniu apvadu žemėlapis atlasuose dėtas 1631 m. W. J. Blaeu atlaso pirmoje laidoje, o antroje tų pačių metų laidoje jau pasirodė keturių lakštų žemėlapis be Dniepro žemupio ir ornamentinio apvado.

Apie LDK 1613 m. žemėlapi rašoma ir vieno žymiausių kartografijos istorikų Davido Woodwardo (1942–2004) kartu su bendraautoriais sudarytame daugiatomyje visuotinės kartografijos istorijos veikale *Kartografijos istorija* (Čikaga, 1987–2015). Trečiajame tome, skirtame Renesanso kartografijai, remiantis Leo Bagrowo *Rusijos kartografijos istorija* (1975), teigiama: „Gerritszo

33 *Imago Poloniae*: dawna Rzeczpospolita na mapach, dokumentach i starodrukach w zbiorach Tomasza Niewodniczańskiego: [katalog wystawy]. Warszawa, 2002. 2 t.

34 *Imago Lithuaniae*: Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėlapiai ir dokumentai iš Tomaso Niewodniczańskio rinkinių: parodos katalogas. Vilnius, 2002.

3 PAV. Vilniaus universiteto bibliotekos LDK 1613 m. žemėlapiu egzempliorius iš Blaeu atlasų, atspausťas nuo šešių vario plokščių

1613 m. Lietuvos ir Rusijos žemėlapiai buvo įvykis XVII a. olandų kartografijoje.⁴⁵ Čia pabrėžta LDK 1613 m. žemėlapiu raižymo ir jo leidybos sudėtingumas ne tik Amsterdame, bet ir visos Nyderlandų kartografijos leidybos kontekste. Skyriuje apie XV–XVII a. Vidurio ir Rytų Europos kartografijos istoriją, parašytame vengrų kartografo Zsolto G. Töröko, LDK 1613 m. žemėlapiui skirtas nedidelis poskyris³⁶ (esminė informacija apie žemėlapiu paimta iš K. Buczeko ir H. Merczyngo darbų), reprodukuotas žemėlapiu fragmentas. Autorius pažymi, kad šis žemėlapis buvo itin detalus, prilygstantis šiandienos žemėlapiams pagal keliamus reikalavimus, ir kad žemėlapiu Amsterdame išraižė H. Gerritszas keturiuose vario plokštėse. Čia pat nurodoma, kad reprodukcija – iš Vilniaus universiteto bibliotekos originalo, taigi prie reprodukcijos pateikta informacija nėra tiksli: vilniškis originalas atspausťas ne nuo keturių, o nuo šešių plokščių, be siauro ornamentinio apvado, jis yra Blaeu atlasų leidybos laikotarpiu. Autorius į šias žemėlapiu leidybos „smulkmenas“ nebuvo įsigilinęs.

LDK 1613 M. ŽEMĖLAPIO TYRIMAI LIETUVOJE

LDK 1613 m. žemėlapių tyrimai prasidėjo dar tarpukario Lietuvoje. Po Antrojo pasaulinio karo jie lygiagrečiai tęsėsi ir išeivijoje, ir sovietinėje Lietuvoje. Lietuvos karininkas Juozas Andrius (1900–1988), domėjęsis kartografijos istorija, dar tarpukario Lietuvoje apie LDK 1613 m. žemėlapi paskelbė didelį straipsnį³⁷. Gyvendamas egzilyje, 1952 m. „Aiduose“ vėl publikavo straipsnį apie LDK 1613 m. žemėlapi³⁸. Šie tekstai nėra identiški, nors jų esmė ta pati. Juose J. Andrius aptarė žemėlapių pasirodymo istorinį kontekstą, išnagrinėjo žemėlapių sandarą, ženklus, jo tikslumą kartografinėje prasme, aptarė žemėlapyje pažymėtus miestus bei gyvenvietes ir kt. Atidžiai nagrinėdamas žemėlapių tekstus lotynų kalba, juos tinkamai interpretavo. Daug dėmesio skyrė žemėlapyje esamam Lietuvos aprašymui, jį publikavo išverstą į lietuvių kalbą. Šiandienos akimis žiūrint 1952 m. straipsnyje pasenusia informacija būtų galima laikyti nebent Upsalos egzemplioriaus tapatinimą su V. Kordto leidinyje paskelbta žemėlapių faksimile (teigiama, kad žemėlapis „spausdintas keturiuose lapuose „folio maximo“ formato“³⁹), kai dabar žinome, kad L. Birkenmajerio sensacija įvardytas Upsalos egzempliorius iš tikrųjų atspausdintas nuo šešių vario plokščių. Straipsnyje įdėta žemėlapių fragmentų ir vėlesnio perdirbinio iš K. Pakšto kolekcijos reprodukcijų (nors nenurodyta, tai žemėlapis iš Hondiaus–Jansonijaus atlasų). J. Andriaus tekstas apie LDK 1613 m. žemėlapi palieka gerai parengto mokslinio darbo įspūdį.

Žemėlapių tyrimų išeivijoje tradiciją tęsė Povilas Reklaitis (1922–1999), išspausdinęs 1964 m. išsamų straipsnį apie senąją Lietuvos kartografiją⁴⁰.

35 KOEMAN, Cornelis; SCHILDER, Günter; EGMOND, Marco van; KROGT, Peter van der. Commercial Cartography and Map Production in the Low Countries, 1500–ca. 1672. In *The History of Cartography*. Chicago, 2007, Vol. 3, P. 2, p. 1315.

36 TÖRÖK, Zsolt G. Renaissance Cartography in East-Central Europe, ca. 1450–1650. In *The History of Cartography*. Chicago, 2007, Vol. 3, P. 2, p. 1840–1841.

37 ANDRIUS, J. 1613 m. Lietuvos žemėlapis. *Karo archyvas*, 1937, t. 8, p. 41–67.

38 ANDRIUS, J. Kunigaikščio Radvilos žemėlapis. *Aidai*, 1952, nr. 10, p. 439–450.

39 Ten pat, p. 442.

40 REKLAITIS, Povilas. Lietuvos senoji karto-

grafija. *Tautos praeitis*, (Chicago), 1964, t. 1, kn. 1(5), p. 64–76. Straipsnis buvo perspausdintas P. Reklaičio straipsnių rinkinyje *Prarastosios Lietuvos pėdsakų beiškant*: straipsniai iš Lietuvos dailės ir kultūros istorijos, rašyti 1954–1990 m. Vokietijoje. Sudaryt. Vidmantas Jankauskas. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos I-kla, 1999, p. 369–384. Gaila, kad šis pomirtinis autoriaus rinkinys išėjo su dideliais parengimo trūkumais. Aptariamas straipsnis perpausdintas be pabaigos: trūksta visos antrosios jo dalies „Lietuvos kartografinės medžiagos dokumentacija“ (originalo p. 73–76) ir, o tai ypač neatleistina, – be bibliografijos (originalo p. 74 ir 76). Upsalos egzemplioriaus reprodukcija įdėta atvirksičiai (p. 374).

4 PAV. Upsalos universiteto bibliotekoje saugomas sieninis LDK 1613 m. žemėlapis, atspausstas nuo šešių vario plokščių, su T. Makowskio tekstu ir atskirai priklijuotu dekoratyviniu apvadu

Jame nagrinėjo senųjų Lietuvos žemėlapių kolekcionavimo, katalogavimo ir tyrinėjimo raidą. LDK žemėlapiui skiriama antroji straipsnio dalis, remiamasi J. Andriaus straipsniu apie šį žemėlapi, įdėta Upsalos egzemplioriaus reprodukcija bei žemėlapių fragmentų reprodukcijos. 1613 m. žemėlapi aptarimas korektiškas, paremtas paties autoriaus kolekcijoje esamu šio žemėlapi originalu. Tikslus yra P. Reklaičio pastebėjimas, kad jo asmeninėje kolekcijoje esantis 1613 m. žemėlapi originalas (LDK dalis be Dniepro žemupio) yra iš W. J. Blaeu leisto atlaso ir kad žemėlapis ta dalimi yra identiškas 1613 m. Upsalos egzemplioriui. Tai bene pirmasis pastebėjimas, kad Upsalos egzempliorius dėl jo sandaros (atspaustas šešiuose lakštuose, t. y. lygiai taip pat kaip 1613 m. LDK žemėlapis Blaeu atlasuose) nėra unikalus. Suklysta buvo tik teigiant, jog

W. J. Blaeu pirmąkart LDK 1613 m. žemėlapiį į savo atlasą *Theatrum orbis terrarum, sive Atlas novus...* įdėjo 1635 m. Kaip minėta, toks žemėlapis atsirado anksčiau – jau W. J. Blaeu atlaso *Appendix Theatri A. Ortelii et Atlantis G. Merkatoris* 1631 m. antroje laidoje. Straipsnio bibliografijoje užfiksuoti specialiai šiam žemėlapiui skirti lenkų kartografijos istorikų L. Birkenmajerio, H. Merczyngo, J. Jakubowskio straipsniai, paskelbti 1913–1919 m.

JAV lietuvių visuomenės veikėjas, žurnalistas Algirdas Gustaitis (1916–2002) rūpinosi M. K. Radvilos žemėlapio populiarinimu. Įkvėptas savo 1968 m. apsilankymo Upsalos universiteto bibliotekoje, kur apžiūrėjo LDK 1613 m. sieninį žemėlapiį, jis publikavo apie jį straipsnį⁴¹, paskui jį kaip atspaudą įdėjo savo knygoje⁴². Jis mėgino pateikti savų išvalgų ir apie žemėlapio laidas, nors šios išvalgos itin painios⁴³.

Sovietinėje Lietuvoje vienas pirmųjų ėmėsis LDK 1613 m. žemėlapio tyrimo buvo Vaclovas Chomskis (1909–1976), Vilniaus universitete 1948 m. apgynęs disertaciją (atskiru leidiniu disertacijos tekstas paskelbtas tik 2004 m.⁴⁴). Šioje disertacijoje LDK 1613 m. žemėlapis tirtas plačiame istoriniame kontekste ir net šiandienos požiūriu palieka labai rimto darbo įspūdį: LDK 1613 m. žemėlapio istorinei situacijai atskleisti panaudota gausi kartografijos istorijos medžiaga (buvo naudotasi Vilniaus universiteto bibliotekos Retų spaudinių skyriaus J. Lelewelio fondo atlasų originalais), geografiniai ir kiti skaičiavimai paremti matematiniais metodais. Turint galvoje tuometį laiką, stebina disertacijos nesupolitinimas (vienintele V. Lenino citata pasiremta disertacijos išangoje), objektyvumas. Publikuojant disertaciją 2004 m. (kaip teigiama pratarinėje, nes „būtų atsidūrusi makulatūros krūvoje“⁴⁵) labai būtų praveręs platesnis parengėjų įvadas, šiandienos skaitytojui pristatantis, kokiomis sudėtingomis stalininio sovietmečio sąlygomis buvo parengta disertacija apie žemėlapiį, atskleidžiantį didingą Lietuvos praeitį. Gal vien tik dėl šios nepa-

41 GUSTAITIS, Algirdas. Kunigaikščio Radvilo žemėlapis. *Karys*, 1970, nr. 8, p. 225–235; nr. 9, p. 264–272.

42 GUSTAITIS, Algirdas. *Kunigaikščio Radvilo žemėlapis: Lietuvos kunigaikščio Radvilo 1613 m. žemėlapio aptarimas*. Chicago, 1990. 156 p. LDK 1613 m. žemėlapiui skirti tik 59 p., kitas tekstas (p. 60–142) su šiuo žemėlapiu nesusijęs, taigi leidinio pavadinimas neatitinka turinio.

43 „Nepilnoji 1613 m. Lietuvos žemėlapio laida yra, neabejotinai, menkesnė, kur kas nepilnesnė, ir prasčiau atrodanti, todėl galima išskelti ir tokią

mintį: ar „antroji“ laida iš tiesų nebus pirmoji laida, o ir „pirmoji“ laida yra pagerintoji, papildyta ir pilnai išbaigta ir išleista netrukus po prastesnės laidos pasirodymo, gal net tais pačiais metais. Tokiu būdu „pirmoji“ laida būtų ne pirmoji, bet antroji laida.“ Ten pat, p. 21.

44 CHOMSKIS, Vaclovas. *1613 m. Lietuvos žemėlapis: jo analizė ir vertinimas Lietuvos kartografinio vaizdo raidoje: disertacija geografinio mokslų kandidato laipsniui įgyti*. Vilnius, 2004. 149 p.

45 Ten pat, p. 5.

geidautinos temos disertacijos tekstas sovietmečiu ir nebuvo išleistas. LDK 1613 m. žemėlapiu sandaros ir egzempliorių klausimu V. Chomskio disertacijoje trumpai užsiminta skyrelyje „Bibliografija“, rašoma, kad žemėlapiu „egzempliorius yra Upsalos universiteto bibliotekoje. Identiška kopija randama 1631 m. Blaeu „Appendix Theatri A. Ortelii et Atlantis G. Merkatoris“ atlase be T. Makowskio straipsnio“⁴⁶, t. y. be pridėtinio paaiškinamojo T. Makowskio teksto. Jei čia turima galvoje 1631 m. W. J. Blaeu atlaso antroji laida, tai pateiktoji informacija visiškai tiksli.

Specialiai LDK 1613 m. žemėlapiui 1965 m. mokslinį straipsnį yra skyręs kartografas Jokimas Petrulis (1922–2010)⁴⁷. Čia žemėlapis nagrinėtas kartografijos istoriko žvilgsniu, žemėlapiu laidų klausimas plačiau neliestas. Tik pažymima, kad „1613 m. žemėlapis tilpo keturiuose lapuose“⁴⁸. Vėlesni šio žemėlapiu perdirbiniai autoriaus pernelyg drąsiai vadinami plagiatais, t. y. į XVII a. kartografijos leidybą žiūrėta iš XX a. pozicijos, nesistengiant suvokti ankstesnių amžių žemėlapių leidėjų intencijų, tikrųjų to meto leidybos aplinkybių.

Onos Maksimaitienės (1902–1999) studija apie senąją Lietuvos kartografiją⁴⁹, parengta dar sovietmečiu, bet publikuota tik 1991 m., kokios nors naujos informacijos apie LDK 1613 m. žemėlapi nepateikė. Aptardama XVII–XVIII a. Lietuvos kartografijos raidą, autorė stabteli ir prie LDK 1613 m. žemėlapiu, pabrėždama jo svarbą. Remiamasi V. Chomskio, K. Buczeko, J. Petrulio ir S. Alexandrowicziaus tyrimais⁵⁰.

Aloyzas Samas (1926–2005), 1995 m. išleidęs seniesiems žemėlapiams skirtą kalendorių⁵¹, o 1997 m. – mokslo populiarinamąjį leidinį *Žemėlapiai ir jų kūrėjai*⁵², prisidėjo prie senųjų Lietuvos žemėlapių populiarinimo. Šio leidinio skyriuje „Lietuvos kartografijos paminklų kūrėjai“ vienas poskyris („Mikalojus Kristupas Radvila“⁵³) skirtas ir LDK 1613 m. žemėlapiui. Šiame gražiai apie šį žemėlapi pasakojančiame tekste būtų viskas gerai, jeigu ne tokia smulkmena: žemėlapiu raizytoju įvardijamas G. Hesselis⁵⁴. Čia supainiota šio asmens pavardė ir vardas (iš tikrųjų Hesselis – vardas, Gerardus – pavardė, ji lotynizuota, nacionalinė forma yra Gerritsz). Vėliau ši klaida perėjo į visus Algirdo Antano Gliožaičio Lietuvos kartografijos istorijai skirtus tekstus. A. Samas apie žemėlapiu spausdinimo variantus neužsimena, rašo, kad jis „išleistas lotynų kalba, keturiuose lapuose“⁵⁵, „originalas neišliko“⁵⁶. Autorius naudojosi ta literatūra, kuri jam tuo metu buvo prieinama.

Menotyrimu žvilgsniu LDK 1613 m. žemėlapiu yra nagrinėjusi Inga Ilarionė (g. 1967)⁵⁷. Autorė, tirdama W. J. Blaeu 1608 ir 1612 m. sieninį Europos žemėlapiu, pastebėjo, kad greta kitų miestovaizdžių yra ir Vilniaus vaizdas bei Lietuvos gyventojų aprangą vaizduojantis grafikos darbas. Juos autorė sieja su

T. Makowskiu ir mano, kad šie raiziniai kaip būdingas to meto puošybos atributas galėjo būti specialiai užsakyti sieniniam LDK 1613 m. žemėlapiui. Nedarydama griežtų išvadų ji samprotauja, kad „darbe remtasi nuostata, kad istorijoje tokių sutapimų, kai vienas leidėjas išleidžia du skirtingus žemėlapius, iš kurių vienas turi lituanistinių fragmentų, o kitas – vien „lituanistinis“, neįvyksta“⁵⁸. Kartografijos istorijoje tokių dalykų apstu. Veikdami pagal paklausos ir pasiūlos principą, vadovaudamiesi komerciniais interesais, kartografijos leidėjai savo pirkėjams galėjo pasiūlyti įvairių sieninių žemėlapių: ir su pridėtiniais grafikos elementais, paaiškinamaisiais tekstais, ir be jų. Tai buvo vadinamosios Nyderlandų komercinės kartografijos klestėjimo metas, prasidėjęs kaip tik tada, kai 1630 m. į atlasų leidybos rinką įsijungė naujas žaidėjas W. J. Blaeu. Kaip teigia P. van der Krogtas, atlasų leidėjai su išspausdintais atlasų lapais (žemėlapiais ir antroje jų pusėje esančiais tekstais) elgdavosi drastiškai: prispausdindavo žemėlapių lakštų tiek, kad ne visi tilpdavo į atlasą, likusius palikdavo kitoms pakartotinėms atlasų laidoms, bet labai dažnai seniau atspausdintų žemėlapių atsargos susimaišydavo su naujai atspausdintais naujesniais, patobulintais žemėlapiais. Norėdami atsikratyti tokių pasenusių žemėlapių, atlasų leidėjai juos dažnai tiesiog įterpdavo visai į kitus atlasus. Štai kodėl dauguma XVII a. Nyderlandų atlasų egzempliorių yra labai skirtingi, individualūs⁵⁹.

Lietuvos nacionalinio muziejaus išleistame reprodukcijų albume *Lietuva žemėlapiuose*⁶⁰ (2011) glaustas korektiškas LDK 1613 m. žemėlapio pristatymas kolegų mokslininkų yra įvardijamas kaip „geriausia publikacija“⁶¹. Tai antro-

46 Ten pat, p. 52.

47 PETRULIS, J. Kai kurie geografiniai elementai 1613 m. „Magni Ducatus Lithuaniae“ žemėlapyje. *Geodezijos darbai*, 1965, t. 3, p. 103–127.

48 Ten pat, p. 106.

49 MAKSIMAITIENĖ, Ona. Senoji kartografija ir Lietuvos vaizdas žemėlapiuose. Iš MAKSIMAITIENĖ, Ona. *Lietuvos istorinės geografijos ir kartografijos bruožai*. Vilnius, 1991, p. 113–142.

50 Ten pat, p. 122–123.

51 *Lietuva senuosiuose žemėlapiuose*: kalendorius, 1996. Sudarė Aloyzas Samas. Vilnius, 1995. [13] lap.: žml.

52 SAMAS, Aloyzas. *Žemėlapiai ir jų kūrėjai*. Vilnius, 1997. 196 p.: iliustr., 8 iliustr. lap.

53 Ten pat, p. 152–163.

54 Ten pat, p. 160.

55 Ten pat.

56 Ten pat, p. 162.

57 ILARIENĖ, Inga. Trys žemėlapiai, reprezentuojantys Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę: iš kartografinės ir ikonografinės medžiagos paieškų Drezdene ir Berlyne. Iš *Vilniaus Žemutinė pilis XIV–XIX a. pradžioje*: 2005–2006 metų tyrimai. Vilnius, 2007, p. 351–382.

58 Ten pat, p. 363.

59 KROGT, Peter van der. Amsterdam Atlas Production in the 1630s: A Bibliographer's Nightmare. *Imago Mundi*, Vol. 48 (1996), p. 151.

60 *Lietuva žemėlapiuose*. Sudaryt. Aldona Bieliūnienė, Birutė Kulnytė, Rūta Subatniekienė. 2-asis papild. leid. Vilnius, 2011. 407 p.: iliustr.

61 VASILIAUSKAS, Ernestas; ZABIELA, Gintautas. *Lietuvos XVII–XIX a. pradžios ikonografijos ir kartografijos šaltiniai Švedijoje*. Klaipėda, 2013, p. 13.

ji papildyta šio albumo, atskirai išleisto lietuvių ir anglų kalbomis 2002 m.⁶², laida. Pradžią jam davė parodos, vykusios Lietuvos nacionaliniame muziejuje, spausdintinis katalogas⁶³. Leidinio autorės Aldona Bieliūnienė, Rūta Subatniekienė ir Birutė Kulnytė lakoniškai, bet taikliai apibūdino šio žemėlapio radiomosi, ruošimo ir leidybos aplinkybes. Vis dėlto neišvengta klaidų. Prie Upsalos egzemplioriaus reprodukcijos teigiama: „Iki šiol buvo manoma, kad Upsalos universiteto bibliotekoje saugomas vienintelis išlikęs 1613 m. laidos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėlapis, kurį 1913 m. surado Krokuvos universiteto profesorius L. Birkenmajeris. Veimaro bibliotekoje saugomas antrasis šiuo metu žinomas šios laidos žemėlapių egzempliorius.“⁶⁴ Reikėtų patikslinti, kad šie du išlikę sieniniai žemėlapiai nėra tapatūs: Veimaro egzempliorius atspaus-tas nuo keturių plokščių (suklijuotas iš keturių lakštų), Upsalos – šešių. Tai skirtingų laidų žemėlapiai. Klaidingai pristatytas ir Kazio Varnelio kolekcijos žemėlapis, teigiant, kad toks žemėlapis pirmąkart išleistas 1631 m. W. J. Blaeu atlaso pirmajame leidime. Iš tikrųjų toks suklijuotas žemėlapis (be Dniepro žemupio), kaip minėta, pirmąkart pasirodė W. J. Blaeu atlase 1631 m. antrojoje laidoje, buvo dedamas į atlasus iki 1649 m. ir dar vėliau, bet reikia manyti, kad kol Blaeu firma disponavo šio žemėlapių vario plokštėmis, tol pirkėjai galėjo įsigyti ne tik atlasų, bet ir tokių pavienių sieninių suklijuojamų žemėlapių. Kitaip tariant, ir K. Varnelio kolekcijos, ir Lietuvos nacionalinio muziejaus turimi šio žemėlapių egzemplioriai yra atspaus-ti nuo tų pačių plokščių, tik muziejaus egzemplioriaus ankstesnis savininkas jį bus įsigijęs be Dniepro žemupio dalies.

2013 m. pasirodžiusi Ernesto Vasiliausko ir Gintauto Zabelos knyga apie XVII–XIX a. pradžios kartografijos ir ikonografijos šaltinius Švedijoje⁶⁵ svarbi ir LDK 1613 m. žemėlapių istoriografijai. Šiame leidinyje paskelbtos 49 Lietuvos žemėlapių, vietovių ir mūšių planų (panoramų) reprodukcijos. Autoriai parašė išsamų apžvalginį straipsnį (p. 13–43; su plačiomis santraukomis anglų ir švedų kalbomis), jame aptarė Lietuvos kartografijos istorijos bruožus, išsamiai atskleidė XV–XVIII a. Lietuvos kartografijos tyrimus Lietuvoje ir užsienyje bei leidinyje reprodukuojamus Švedijoje surastus kartografijos šaltinius. Tarp jų – ir sieninis LDK 1613 m. žemėlapis, saugomas Upsalos universiteto bibliotekoje. Nors autoriai teigia, kad leidinio reprodukcijos yra originalaus dydžio, bet 1613 m. LDK žemėlapių reprodukcija labai sumažinta (57 × 44,5 cm). Tekste pasitaiko netikslumų, antai teigiama: „Daugelis vėliau leistų žemėlapių (pvz., 1631 m. Willemo Janszoono Blaeu (1571–1638) atlasas) buvo 1613 m. žemėlapių perdirbiniai.“⁶⁶ Iš tikrųjų 1631 m. W. J. Blaeu atlase buvęs LDK žemėlapis nebuvo perdirbinys. Kaip minėta, J. W. Blaeu 1631 m. atlase pirmiau rasime LDK žemėlapi, rodomą keturiais fragmentais – taip, kaip jis buvo atspaus-tas

nuo keturių vario plokščių su Dniepro žemupio žemėlapiu ir išraižytu ištisiniu siauru ornamentiniu apvadu apie visą žemėlapi. Vientisas suklijuotas iš keturių neproporcingų lakštų, atsiradusių nupjovus Dniepro žemupio vario plokštes, LDK 1613 m. žemėlapis pasirodė tik antroje 1631 m. atlaso laidoje⁶⁷. Autoriai skundžiasi, kad, ieškant šio žemėlapio reprodukcijų, jiems „gerai paskelbto viso žemėlapio aptikti nepavyko“⁶⁸, todėl tekę naudotis senomis nespaltotomis K. Buczeko bei S. Alexandrowicziaus knygoje esančiomis reprodukcijomis⁶⁹. Kodėl autorių nepasinaudota 1999 m. „Vagos“ leidyklos išleistomis dviem šio žemėlapio iš Vilniaus universiteto bibliotekos reprodukcijomis⁷⁰, lieka neaišku. Ten 1613 m. LDK žemėlapis reprodukuotas originalaus dydžio (106 × 75 cm) kartu su Dniepro žemupio žemėlapiu (toks, kaip Upsalos universiteto egzemplioriaus atveju, tik be pridėtinio teksto žemėlapio apačioje ir priklijuoto ornamentinio apvado), o dar kita reprodukcija – be Dniepro žemupio (vien tik LDK teritorija). Prieš dvidešimt metų rengiant šį reprodukcijų leidinį spaudai tuometei „Spindulio“ spaustuvei Kaune tai buvo tikras iššūkis – stokota tokio didelio dydžio spausdinimo plėvių, todėl spausdinant žemėlapio originalaus dydžio reprodukcijas neapsieita be klaidų: didžiojoje šešių dalių LDK žemėlapio reprodukcijoje kažkodėl atsirado 0,5 cm baltas tarpas, skiriantis LDK ir Dniepro žemupio žemėlapius, jo ten neturėjo būti.

Kalbėdami apie LDK 1613 m. žemėlapio pagrindu Joanno Blaeu 1648 m. perbraižytą žemėlapi (vaizdas orientuotas į vakarus), dėta į Blaeu firmos leidžiamus atlasus 1649–1672 m., autoriai rašo: „Žemėlapio datai prieštarautų faktas, kad Smolenskas žemėlapyje pavaizduotas priskirtas Maskvos Didžiajai Kunigaikštystei (valdė 1514–1611 ir po 1654 m.)“⁷¹ Ši teisingai autorių pastebėta istorinį netikslumą galima paaiškinti XVII a. kartografijos leidejų darbo

62 *Lietuva žemėlapiuose*. Sudarytojos Aldona Bieliūnienė, Birutė Kulnytė, Rūta Subatniekienė. Vilnius, 2002. 218 p., iliustr.

63 *Lietuva žemėlapiuose* = Lithuania on the map: [paroda, 1999 09 26–1999 12 11]: katalogas. Parengė Aldona Bieliūnienė ir kt. Vilnius, 1999. 151 p.: iliustr.

64 *Lietuva žemėlapiuose...* Vilnius, 2011, p. 123.

65 VASILIAUSKAS, Ernestas; ZABIELA, Gintautas. *Lietuvos XVII–XIX a. pradžios ikonografijos ir kartografijos šaltiniai Švedijoje*. Klaipėda, 2013.

66 Ten pat, p. 13.

67 *Koeman's Atlantes Neerlandici...*, p. 501–502.

68 VASILIAUSKAS, Ernestas; ZABIELA, Gintautas.

Lietuvos XVII–XIX a. pradžios ikonografijos..., p. 19.

69 Ten pat.

70 *Senieji Lietuvos žemėlapiai = Old maps of Lithuania = Alte Landkarten Litauens*: iš Vilniaus universiteto bibliotekos rinkinių. Vilnius, 1999. 2 aplankai. [32] faks. žml. + Priedas *Senieji Lietuvos žemėlapiai iš Vilniaus universiteto bibliotekos rinkinių...*, 52 p.

71 VASILIAUSKAS, Ernestas; ZABIELA, Gintautas. *Lietuvos XVII–XIX a. pradžios ikonografijos...*, p. 19.

specifika. Amsterdamo leidėjams tokios istorinės detalės, kaip vieno ar kito vietovardžio prieskyra pasikeitus administracinėms ar valstybių riboms, viso labo buvo smulkmena. Jie nesistengė atitaisyti vadinamosios istorinės tiesos. Taisyti reišė vario plokščių skutimo ir kitokio mechaninio darbo sąnaudas. Jeigu tokie „klaidinantys“ žemėlapiai tebebuvo paklausūs, spaustuvininkai, nekreipdami dėmesio į kasdien atsirandančias valstybių gyvavimo naujienas, jas tiesiog ignoruodavo. Šitokią tuomečių kartografijos leidėjų elgseną štai kaip yra apibūdinęs V. Kordtas:

„Būdinga buvo XVI–XVII kartografijos leidykloms, daugiausiai buvusioms Nyderlanduose, kad leidėjai ištisai perspausdindavo ir leisdavo tuos pačius žemėlapius be jokių pakeitimų. Vario plokštės, nuo kurių būdavo spaudžiami žemėlapiai, pereinavo iš leidėjo-tėvo sūnui, iš leidėjo-savininko – mokiniui ar meistriui. Tik konkurencija, kai pasirodydavo nauji, geresni žemėlapiai, vertė pasirūpinti pataisomis ir papildymais. Šis faktas aiškinamas tuo, kad būtinos medžiagos rinkimas, žemėlapio raizymas ir gamyba reikalavo tokių didelių išlaidų, kad leidėjai galėjo tikėtis pelno tik ilgą laiką naudodami tas pačias plokštes.“⁷²

Jovitai Bružienei LDK 1613 m. žemėlapis tapo įdomus kaip semiotinio tyrimo objektas, erdvė semiotinei kelionei⁷³. Remdamasi šio žemėlapio Veimaro, Upsalos ir K. Varnelio rinkinio egzemplioriais, autorė išskyrė topologinius šio žemėlapio centrus. Vienas iš jų paremtas žemėlapio lakštų klijavimo linijomis, bet 7 paveiksle⁷⁴ autorės pavaizduota simetrija centrinės horizontalės atžvilgiu galima tik kalbant apie Veimaro egzempliorių. Upsalos egzemplioriaus atveju būtų kitaip, nes jo klijavimo linijos, spaudžiant žemėlapi nuo šešių vario plokščių, yra kitokios.

Algirdas Antanas Gliožaitis, daugiausia dėmesio šiam žemėlapiui skyręs lietuvių tyrėjas, prie nuodugnesnio LDK 1613 m. žemėlapio tyrimo ėjo daugelį metų – šiam žemėlapiui skirti jo 2003, 2007, 2013 m. publikuoti straipsniai⁷⁵, knygoje *Lietuvos administracinis suskirstymas žemėlapiuose* taip pat yra skyrius apie šio žemėlapio radimosi istoriją, nagrinėjami žemėlapyje pažymėti vietovardžiai⁷⁶. 2017 m. išleistas vien LDK 1613 m. žemėlapiui skirtas leidinys⁷⁷. Daug įdirbio pareikalavusioje knygoje autorius į vieną vietą surinko viską apie 1613 m. žemėlapi: jo istoriją, laidas, publikavimą Blaeu leidyklos atlasuose, išnagrinėjo žemėlapio legendoje pateiktų tekstų vertimo į lietuvių kalbą raidą, aptarė žemėlapi kartografinės raidos požiūriu, taip pat pateikė žemėlapio bibliografavimo istoriją, jo tyrimų historiografiją. Knygoje pirmąkart panaudota informacija apie Kauno technologijos universiteto bibliotekoje saugomą LDK 1613 m. žemėlapio egzempliorių – du (iš keturių) atskirus palaidus žemėlapio

lapus iš 1631 m. W. J. Blaeu atlaso pirmosios laidos. Egzempliorius ypatingas tuo, kad jo antroje pusėje yra priklijuotas, o ne atspaustas tekstas apie Lietuvą, kaip kad aprašyta G. Schilderio bibliografijoje⁷⁸. Įvesdinus informaciją apie šį LDK 1613 m. žemėlapių egzempliorių mokslinę apyvartą, galima jį fiksuoti kaip retą spausdintinio paveldo objektą Lietuvoje, nors kolekcininkų rinkiniuose jis aptinkamas. Tik nereikėtų sureikšminti ranka įrašytos 1613 m. datos žemėlapio apatiniam laukelyje (autorius tvirtina: „Įrašas liudija, kad tai tikrai 1613 m. išspausdinto žemėlapio egzemplioriaus lapas“⁷⁹) – tokių ir panašių rankraštinų įrašų dažnai pasitaiko senuosiuose spaudiniuose.

Žemėlapio laidoms ir leidybai A. A. Gliožaičio veikale skiriama daug dėmesio. Autorius išskyrė šio žemėlapio laidas, jas aptarė lentelėse, bet veikale neišspręsta terminijos problema. Vienur laidos vadinamos žemėlapio leidimais, kitur – variantais, dar kitur – perdirbiniais. Knygos antroji dalis pavadinta „Antrojo LDK žemėlapio varianto sudarymas ir jo išspausdinimas 1613 metais“⁸⁰, bet čia kalbama ne apie antrąjį LDK sieninio žemėlapio variantą ar net ne apie antrąją to žemėlapio laidą, o apie kitą, ankstesnį LDK žemėlapi, kuris, kaip minėta ir kaip yra nustatęs S. Alexandrowiczius, M. K. Radvilos rūpesčiu galėjo būti išleistas apie 1603 m. Gdanske arba kur nors kitur, bet neišlikęs. Lietuvoje terminas *laida* įteisintas standarte LST ISO 5127:2008⁸¹. Algimantas Muzikevičius, identifikuodamas Gerardo Merkatoriaus Lietuvos žemėlapio leidimus, pabrėžė, kad esminis laidos požymis – „ta pati (fizine prasme) ir be menkiausių pakeitimų (išskyrus natūralų nusidėvėjimą) klišė. Bet kokie sąmoningai atlikti

72 KORDT, V. Vstuplenie. In *Materialy po istorii russkoi kartografii*. Kiev, 1910, Vypusk 2, p. 2.

73 BRUŽIENĖ, Jovita. *Kartografinio diskurso semiotika*: 1613 m. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėlapio analizė. Vilnius, 2013. 75 p.: iliustr.

74 Ten pat, p. 29.

75 GLIOŽAITIS, Algirdas Antanas. Kunigaikščio M. K. Radvilos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėlapio sudarymo ir leidybos analizė. *Geodezija ir kartografija*, 2003, t. 29, nr. 2, p. 61–67; GLIOŽAITIS, Algirdas Antanas. Kunigaikščio M. K. Radvilos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės 1613 m. žemėlapis. *Žiemgala*, 2007, nr. 2, p. 4–9; GLIOŽAITIS, Algirdas Antanas. Kunigaikščio M. K. Radvilos žemėlapiui Magni Ducatus Lithuaniae – 400 metų. *Gimtasai kraštas*, 2013, t. 6, p. 70–82.

76 GLIOŽAITIS, Algirdas Antanas. *Lietuvos admi-*

nistracinis suskirstymas žemėlapiuose: nuo seniausių laikų iki XXI amžiaus pradžios. Vilnius, 2008, p. 58–68.

77 GLIOŽAITIS, Algirdas Antanas. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėlapis ir jo variantai*: sudarytas ir 1613 m. išleistas kunigaikščio M. K. Radvilos Našlaitėlio. Vilnius, 2017. 221 p.: iliustr.

78 SCHILDER, Günter. *Monumenta cartographica Neerlandica...*, p. 77, aprašas 29.2.

79 GLIOŽAITIS, Algirdas Antanas. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėlapis...*, p. 127.

80 Ten pat, p. 78.

81 Laida – „visi to paties tiražo egzemplioriai, pasižymintys bendromis savybėmis“. Žr. LST ISO 5127:2008: *Informacija ir dokumentavimas*: aiškinamasis žodynas: lietuviškoji versija. Vilnius, 2008, p. 34.

pakeitimai toje pačioje klišėje yra kitos laidos požymis. Kai toje pačioje klišėje padaromi esminiai pakeitimai arba klišė perraižoma iš naujo, tada jau kalbama ne apie skirtingas laidas, bet apie skirtingus žemėlapius.⁴⁸² Laikydami tokio požiūrio LDK 1613 m. žemėlapi, atspausdą nuo keturių plokščių ir nuo tokių pat šešių, turėtume vadinti laidomis, o ne variantais.

Problemiškas ir termino *kopija* vartojimas. Paprastai šiuo terminu įvardijame tikslų kokio nors teksto, brėžinio, žemėlapio atspaudą. Šis terminas nevarotinas *egzemplioriaus* (angl. *copy*) reikšme, t. y. vieno vieneto iš viso tiražo reikšme, ir juolab kito žemėlapio reikšme. A. A. Gliožaičio veikale *kopija* įvardijamas visai kitas žemėlapis, pavyzdžiui, poskyryje „M. Meriano kopija“⁴⁸³ kalbama apie Mattaejaus Meriano sudarytą mažesnio formato LDK žemėlapi, parengtą LDK 1613 m. žemėlapio pagrindu. Yra neaiškiai išdėstytų teiginių, įvairių netikslumų. Tarkim, nėra logiška teigti, kad sieninio LDK 1613 m. žemėlapio tekstinis priedas, parengtas T. Makowskio, buvo išspausdintas vėliau nei pats žemėlapis („po LDK 1613 m. žemėlapio išleidimo“⁴⁸⁴). Juk šio teksto pabaigoje aiškiai nurodyti tie patys 1613 išleidimo metai. Kitaip tariant, ir sieninio LDK žemėlapio, ir jo papildomos tekstinės dalies vario plokštės braižymo data yra ta pati – 1613 metai. Netikslu tvirtinti, kad aptariamasis žemėlapis – tai „pirmas išlikęs LDK žemėlapis, kuriame nubraižytas jos herbas Vytis“⁴⁸⁵. Valstybės herbą Vytį rasime gerokai anksčiau išleistuose Olavo Magno *Carta marina* (1539 ir 1572), Casparo Vopelio (1566) ir kt. žemėlapiuose.

Netikslu yra teigti, kad LDK 1613 m. žemėlapis „kaip sieninis su priklijuotu tekstu ir be jo spausdintas iki 1631 m.“⁴⁸⁶. 1631 metai viso labo žymi tų pačių vario plokščių, nuo kurių buvo spaudžiamas sieninis LDK 1613 m. žemėlapis, panaudos atlasuose pradžią. Kodėl, pradėjęs naudoti LDK 1613 m. žemėlapi atlasuose, jo leidėjas daugiau sieninio varianto turėjo nebeleisti? Juk ir sieninio, ir atlasuose dedamo žemėlapio sandara buvo tokia pati (spaudžiama nuo tų pačių vario plokščių), tad manytina, jog buvo spausdinamas ir sieninis, ir į atlasus dedamas. Jeigu pirkėjui būtų prireikę ne viso didelio atlaso, o tik vieno LDK žemėlapio, kodėl jis jo nebūtų galėjęs įsigyti Blaeu leidykloje? Tokia pavienių žemėlapių prekyba buvo (ir tebėra) komerciškai itin pelninga. Nyderlandų XVII a. sieninių žemėlapių leidėjai savo pirkėjams galėjo pasiūlyti platų tokių žemėlapių (jų tiražai siekdavo tūkstančius egzempliorių) asortimentą: skirtingų kalbų, skirtingai puošiamų, komplektuojamų pagal įvairius pirkėjo norus⁴⁸⁷. Ir taip būdavo daroma ne tik su sieniniais, bet ir su atlasams skirtais žemėlapiais (P. van der Krogt teigimu, „kai kurie *folio* žemėlapiai, skirti atlasams, būdavo parduodami atskirai, be teksto antroje jų pusėje“⁴⁸⁸). Įvairių Europos valstybių sieniniai žemėlapiai, leidžiami Amsterdamo kartografijos leidėjų, tarp jų ir W. J. Blaeu

oficinos XVII a. antrajame–ketvirtajame dešimtmečiuose, dažniausiai būdavo suklijuojami iš keturių ir iš šešių lakštų, kaip ir LDK 1613 m. žemėlapiu atveju. Tokia jų sandara buvo vyraujanti, nors būta ir itin didelių pasaulio ir žemynų sieninių žemėlapių, suklijuotų iš 12, 14 ar net 20 lakštų⁸⁹. XVIII a. Nyderlandų ir Vokietijos kartografijos leidėjai mėgo leisti net specialius atlasus, kurie lengvai galėjo būti išardomi pavieniais žemėlapiais. Taigi kol W. J. Blaeu savo oficineje turėjo LDK 1613 m. žemėlapiu vario plokštes, tol nuo jų galėjo atspausti ir sieninį žemėlapi, jeigu tik buvo jo paklausa. Ir tai galėjo tęstis iki pat Blaeu firmos gyvavimo pabaigos – 1672 m. gaisro.

Išsami ir plataus užmojo A. A. Gliožaičio knyga apie LDK 1613 m. žemėlapi kenčia nuo tinkamo leidybinio parengimo stokos: tekstas redaguotinas, jame daug pasikartojimų, nesuvienodinta asmenvardžių rašyba (rašoma ir sulietuvinomis, ir čia pat – originalo formomis), nepatogus iliustracijų žymėjimas ir knygos maketas, yra korektūros klaidų bei kitų techniškai nesutvarkytų dalykų. Padaryta daug, bet autorius ne visada sugebėjo suvaldyti surinktą didelę informacinę medžiagą, o leidykla, matyt, nelabai gebėjo jam pagelbėti, todėl dažnai esminė informacija skęsta detalėse, o nepakankamai redaguotas tekstas gąsdina skaitytojus pasiklysti esminės ir smulkios neesminės informacijos pinkelėse. Knygai kenkia autoriaus angažavimasis, problemos ieškojimas ten, kur jos nėra (pavyzdžiui, visą veikalą persmelkęs klausimas: kas yra LDK 1613 m. žemėlapiu autorius – M. K. Radvila ar T. Makowskis?), taip pabrėžtinai užaštrinant lietuvių ir lenkų tyrėjų tautines nuostatas (susidaro išpūdis, tarytum M. K. Radvila atstovautų etniniam lietuviams). T. Makowskiui pabrėžtinai paliekamas tik žemėlapiu teksto parengėjas, o ne žemėlapiu rengimo bendraautorio vaidmuo⁹⁰. Keistokai elgiamasi ir su šio žemėlapiu istoriografija. Tarkim,

82 MUZIKEVIČIUS, Algimantas. Gerardo Merkatoriaus Lietuvos žemėlapiu leidimai. *Knygotyra*, 2010, t. 55, p. 316.

83 GLIOŽAITIS, Algirdas Antanas. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėlapiu...*, p. 160.

84 Ten pat, p. 176.

85 Ten pat, p. 11.

86 Ten pat, p. 178.

87 Kad pirkėjui patogiau būtų apsispręsti, kokį žemėlapi išsirinkti, kai kurie Nyderlandų žemėlapiu leidėjai buvo parengę tokios produkcijos spausdintinių katalogų, pavyzdžiui, Nicolas II Visscheris 1682 m. O kaip elgtis įsigijus sieninį žemėlapi, kaip saugiai jį suklijuoti nepažeidžiant jo dalių, nuo ko pradėti šį darbą ir pan., jau apie 1570 m.

savo kreipimesi į skaitytoją yra nurodęs Gerardas Mercatorius. Apie tai plačiau žr. KOEMAN, Cornelis et al. *Commercial Cartography and Map Production in the Low Countries...*, p. 1342–1343.

88 KROGT, Peter van. *Amsterdam Atlas Production...*, p. 151.

89 KOEMAN, Cornelis et al. *Commercial Cartography and Map Production in the Low Countries...*, Priedas 44.5, p. 1379–1380.

90 Štai kaip apibendrinama kalbant apie Upsalos egzempliorių: „Po tekstu esantis kriptonimas [T. M.] negali būti siejamas su žemėlapiu sudarymu, o tik su tekstu.“ GLIOŽAITIS, Algirdas Antanas. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėlapiu...*, p. 168.

S. Alexandrowiczius, bene daugiausia nuveikęs tirdamas šį žemėlapi, minimas tik probėkšmiai. Visame veikale klaidingai vartojamas žemėlapio raižytojo Hesselio Gerritszo (lot. Gerardus) asmenvardis – pavardė painiojama su vardu. Vadinamasis Baltarusijos faksimilės egzempliorius⁹¹, matyt, bus atsiradęs kompiuteriu jį „pagražinus“ siauruoju ornamentiniu apvadėliu.

Išvados

Williamo Janszoono Blaeu oficinoje išleistas LDK žemėlapis, atspausstas nuo 1613 m. išraižytų plokščių, šios kartografijos leidyklos veikloje funkcionavo (jei neminėsime kitų naujesnių šio LDK žemėlapio perdirbinių) apie pusę šimto metų – nuo 1613 iki 1649 m. ir kiek vėliau. Gal būtų buvęs naudojamas ir dar ilgiau, bet leidykla 1672 m. sudegė. Iš esmės to paties dydžio, nors su per laiką atsiradusiais istoriniais netikslumais, žemėlapis buvo išpūdingas kartografijos kūrinys. Sumanytas kaip sieninis, jis funkcionavo atlasuose ne kaip įrištinis, o kaip didelio formato sulankstomas ir į atlasus įdedamas žemėlapis. Gal toks sprendimas ir nulėmė jo likimą: jį buvo lengva išimti ir įrėmintą kabinti ant sienos. Daugiausia išliko tų egzempliorių, kurie saugiai išgulėjo atlasuose.

Blaeu oficinios sprendimas 1631 m. nuo LDK atskirti Dniepro žemupio žemėlapi buvo logiškas ir tuomete geopolitine prasme – Dniepro žemupys LDK jau nebe priklausė. Atlaso skaitytojas LDK žemėlapi jau galėjo matyti ne tik ke turiais jo fragmentais, kaip buvo 1631 m. atlaso pirmojoje laidoje, bet ištisinį *in corpore*. Toks ištisinis LDK dalies žemėlapis buvo nepatogus tik dėl vieno dalyko: neižištas jis bet kada galėjo iškristi iš atlaso, jį lengva buvo išimti (tai ir plusas, ir minusas). Manytina, kad iki pat Blaeu oficinios lemtingojo gaisro 1672 m. leidėjai, turėdami šio žemėlapio vario plokštes, pavieniams žemėlapio pirkėjams tuos variantus ir siūlydavo. Juolab, kaip rodo Kauno technologijos universiteto bibliotekos egzemplioriaus atvejis, parduodavo ir specialiai atlasams skirtus šio žemėlapio egzempliorius: žemėlapio antroje pusėje esantis tekstas apie Lietuvą pirmiausia buvo skirtas atlaso, o ne sieninio žemėlapio pirkėjui. Bet tai nereiškia, jog galime tvirtinti, kad 1631 m. Blaeu oficina, pradėjusi dėti šį žemėlapi į atlasus, jo kaip sieninio daugiau nebeleido. Sieninį žemėlapi galėjo pasidaryti pats pirkėjas, kaip priedą ten pat įsigijęs ir, tarkim, platų ornamentinį apvadą (Upsalos egzemplioriaus pavyzdys). Tokia buvo leidybinė Blaeu oficinios „virtuvė“. Kad pirmasis W. J. Blaeu atlasas iš karto buvo itin populiarus, rodo faktas, jog per vienerius 1631 m. išėjo dvi skirtingos atlaso laidos. Tai buvo metas, kai Nyderlandai pirmavo pasaulyje kaip jūrinė valstybė, o Blaeu oficina 1632 m. tapo oficialia Olandijos Rytų Indijos kompanijos žemėlapio leidėja.

Sieninio visiškai sukomplektuoto LDK 1613 m. žemėlapių egzempliorių išliko labai mažai (žinomi tik du – Veimare Kunigaikštienės Annos Amalijos bibliotekoje ir Upsalos universiteto bibliotekoje), nes juos, palyginti su įdetais į atlasus, ypač sudėtinga išsaugoti. Toks jų likimas perša paralelę su senųjų lietuviškųjų rankraštinųjų tekstų likimu. Jų aptinkame tik senosiose spausdintinėse knygose (pavyzdžiui, Vilniaus universiteto bibliotekos Retų spaudinių skyriuje saugomi lietuviškieji poteriai 1503 m. *Tractatus sacerdotalis* priešlapiuose), nors yra aišku, kad turėjo egzistuoti ir rankraštines knygos – kiekviena spausdintinė knyga pirmiau turėjo turėti spaustuvininkui įteikiamą rankraštinių variantą. Bet tokių lietuviškųjų rankraštinųjų knygų išlikusių neturime. Panašiai ir su sieniniais žemėlapiais. Veimare ir Upsaloje esantys 1613 m. LDK žemėlapių egzemplioriai vertingi tuo, kad galime matyti, kaip autentiškai atrodė LDK 1613 m. sieninis žemėlapis su 1613 m. data pažymėtu T. Makowskio tekstu apie Lietuvą. Žinant šio žemėlapių vario plokščių naudojimo istoriją, galima tvirtinti, kad Veimaro egzempliorius yra ankstyvesnis nei Upsalos (bent jau vienerių 1631 m. metų laikotarpiu).

Primygtinis kai kurių tyrėjų noras šio žemėlapių autorių įvardyti vieną asmenį yra nepagrįstas: žemėlapis yra kolektyvinis darbas, tad jo autorystės neįmanoma priskirti vienam asmeniui. Nuo pat spaudos radimosi laikų žemėlapių, kaip ir kitų grafikos darbų, autoriai būdavo keli: vienas paprastai būdavo kūrinio sumanytojas, antrasis – piešėjas, trečiasis – raizytojas (piešinio ant medžio, vario lentos ar kitos medžiagos perkėlėjas). Taip dirbo leisdamos raizinius išstisus didžiųjų Europos spaudos dinastijų (Plantenų, Elzevirų, Estienų ir kt.) kartos, taip pat ir garsieji Nyderlandų kartografijos leidėjai (Blaeu, Hondius, Jansonius ir kt.).

Žvelgdami retrospektyviai į LDK 1613 m. žemėlapių tyrimus, matome, kad jau XX a. viduryje radosi įžvalgų (V. Chomskio, P. Reklaičio), kad Upsalos egzempliorius ir Blaeu atlasų egzemplioriai yra identiškos prigimties, taigi teigti, kad Upsaloje saugomas vienintelis išlikęs šio žemėlapių originalas, negalima. Istoriografinė publikacijų apie LDK 1613 m. žemėlapių analizę parodė, kad LDK 1613 m. žemėlapių kaip itin svarbaus spaudos paveldo objekto formaliųjų radimosi dalykų (kokios vario plokštės buvo parengtos, kaip žemėlapis naudotas Blaeu leidyklos atlasuose ir pan.) išryškėjimas, šios, atrodytų, neesminės spaudos objekto radimosi detalės, jų gamybos „virtuvė“ yra svarbūs žemėlapių funkcionavimo raidai nustatyti. LDK 1613 m. žemėlapis, nors ir turėdamas nemažą istoriografiją, ir toliau laukia įvairių naujų mokslo sričių tyrimų.

1. ALEXANDROWICZ, Stanisław. *Kartografia Wielkiego Księstwa Litewskiego od XV do połowy XVIII wieku* = Cartographia Magni Ducatus Lithuaniae XV-XVIII saeculorum. Zamek Królewski w Warszawie, Instytut Historii Nauki im. Ludwika i Aleksandra Birkenmajerów Polskiej Akademii Nauk, Towarzystwo Naukowe Warszawskie. Wyd. 3 popr. i uzup. Warszawa: Instytut Historii Nauki PAN: Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, 2012. 344 p.: žml., planai, faks., lent. <https://doi.org/10.4467/23921749shs.16.001.6144>
2. ALEXANDROWICZ, Stanisław. Pierwsze zaginione wydanie radziwiłłowskiej mapy Wielkiego Księstwa Litewskiego. *Kwartalnik historii kultury materialnej*, 1968, t. 16, nr. 3, p. 539–545.
3. ALEXANDROWICZ, Stanisław. *Rozwój kartografii Wielkiego Księstwa Litewskiego od XV do połowy XVIII wieku*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, 1971. 141 p. <https://doi.org/10.2307/2499153>
4. ALEXANDROWICZ, Stanisław. *Rozwój kartografii Wielkiego Księstwa Litewskiego od XV do połowy XVIII wieku*. Wyd. 2 poprawione i uzupełnione. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, 1989. 278 p.: iliustr. + 1 apl. (13 žml. ir planų lap.). <https://doi.org/10.2307/2499153>
5. ALEXANDROWICZ, Stanisław; ŁUCZYŃSKI, Jarosław; SKRYCKI, Radosław. *Historia kartografii ziem polskich do końca XVIII wieku*. Warszawa: DiG, 2017. 447 p.: iliustr., žml.
6. ANDRIUS, J. 1613 m. Lietuvos žemėlapis. *Karo archyvas*, 1937, t. 8, p. 41–67.
7. ANDRIUS, J. Kunigaikščio Radvilos žemėlapis. *Aidai*, 1952, nr. 10, p. 439–450.
8. BIRKENMAJER, Ludwik. Wiadomość o mapie geograficznej Litwy Tomaszka Makowskiego (z r. 1613), uważanej za zginioną. *Sprawozdania Akademii Umiejętności*, 1913, t. 18, nr. 4, p. 24–25.
9. BRUŽIENĖ, Jovita. *Kartografinio diskurso semiotika*: 1613 m. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėlapiu analizė. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2013. 75 p.: iliustr. <https://doi.org/10.15388/lis.0.0.8753>
10. BUCZEK, Karol. *Dzieje kartografii Polskiej od XV do XVIII wieku*: zarys analityczno-sintetyczny. Wrocław: Ossolineum, 1963. 120 p. + 53 žml. aplanke.
11. BUCZEK, Karol. *The History of Polish Cartography from the 15th to the 18th century*. Wrocław et al.: Zakład Narodowy im. Ossolińskich: Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1966. 136 p.: žml., iliustr. <https://doi.org/10.4098/at.arch.92-14>
12. CHOMSKIS, Vaclovas. *1613 m. Lietuvos žemėlapis*: jo analizė ir vertinimas Lietuvos kartografinio vaizdo raidoje: disertacija geografijos mokslų kandidato laipsniui įgyti. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2004. 149 p.: iliustr. <https://doi.org/10.15388/lis.0.0.8751>
13. GLIOŽAITIS, Algirdas Antanas. Kunigaikščio M. K. Radvilos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėlapiu sudarymo ir leidybos analizė. *Geodezija ir kartografija*, 2003, t. 29, nr. 2, p. 61–67.
14. GLIOŽAITIS, Algirdas Antanas. Kunigaikščio M. K. Radvilos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės 1613 m. žemėlapis. *Žiemgala*, 2007, nr. 2, p. 4–9.
15. GLIOŽAITIS, Algirdas. Kunigaikščio M. K. Radvilos žemėlapiui Magni Ducatus Lithuaniae – 400 metų. *Gimtasai kraštas*, 2013, t. 6, p. 70–82.
16. GLIOŽAITIS, Algirdas Antanas. *Lietuvos administracinis suskirstymas žemėlapiuose*: nuo seniausių laikų iki XXI amžiaus pradžios. Vilnius: Gairės, 2008. 397 p.: iliustr.
17. GLIOŽAITIS, Algirdas Antanas. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėlapis ir jo variantai*: sudarytas ir 1613 m. išleistas kunigaikščio M. K. Radvilos Našlaitėlio. Vilnius: Gairės, 2017. 221 p.: iliustr.
18. GUSTAITIS, Algirdas. Kunigaikščio Radvilo žemėlapis. *Karys*, 1970, nr. 8, p. 225–235; nr. 9,

- p. 264–272.
19. GUSTAITIS, Algirdas. *Kunigaikščio Radvilo žemėlapis*: Lietuvos kunigaikščio Radvilo 1613 m. žemėlapiu aptarimas. Chicago: Baltica, 1990. 156 p.
 20. ILARIENĖ, Inga. Trys žemėlapiai, reprezentuojantys Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę: iš kartografinės ir ikonografinės medžiagos paieškų Drezdene ir Berlyne. Iš *Vilniaus Žemutinė pilis XIV–XIX a. pradžioje*: 2005–2006 metų tyrimai. Sudaryt. L. Glemža. Vilnius: Pilių tyrimo centras „Lietuvos pilys“, 2007, p. 351–382. <https://doi.org/10.15388/proceedings/lnfk.41>
 21. *Imago Lithuaniae*: Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėlapiai ir dokumentai iš Tomaszo Niewodniczański rinkinių; parodos katalogas. Sudaryt. Tomasz Niewodniczański, Alma Braziūnienė. Vilnius: Margi raštai, 2002. 221 p.: iliustr.
 22. *Imago Poloniae*: dawna Rzeczpospolita na mapach, dokumentach i starodrukach w zbiorach Tomasz Niewodniczański: [katalog wystawy. Autorzy katalogu Kazimierz Kozica, Janusz Pezda]. Warszawa: Agencja Reklamowo-Wydawnicza A. Grzegorzcyk, 2002. 2 t.
 23. JAKUBOWSKI, Jan. W sprawie mapi Litwy Tomasza Makowskiego, 1613. *Przegląd Geograficzny*, 1918–1919, t. 1, p. 297–306.
 24. KOEMAN, Cornelis; SCHILDER, Günter; EGMOND, Marco van; KROGT, Peter van der. Commercial Cartography and Map Production in the Low Countries, 1500–ca. 1672. In *The History of Cartography*. Chicago; London: University of Chicago Press, 2007. Vol. 3, P. 2, p. 1296–1383.
 25. *Koeman's Atlantes Neerlandici*. New edition. Vol. 2: The folio atlases published by Willem Jansz. Blaeu and Joan Blaeu. Westrenen: HES, 2000. 636 p.: iliustr. <https://doi.org/10.1080/03085694.2014.902595>
 26. KORDT, Venianin. *Materiały po historii russkoi kartografii*. Kiev, 1910, Vypusk 2.
 27. KROGT, Peter van der. Amsterdam Atlas Production in the 1630s: A Bibliographer's Nightmare. *Imago Mundi*, Vol. 48 (1996), p. 149–160. Prieiga internetu per JSTOR: <<https://www.jstor.org/stable/1151267>> [žiūrėta 2019 m. vasario 18 d.]. <https://doi.org/10.1080/03085699608592837>
 28. *Lietuva senuosiuose žemėlapuose*: kalendaris, 1996. Sudarė Aloyzas Samas. Vilnius: Enciklopedija, 1995. [13] lap.: žml.
 29. *Lietuva žemėlapuose*. Sudaryt. Aldona Bieliūnienė, Birutė Kulnytė, Rūta Subatniekienė. 2-asis papild. leid. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2011. 407 p.: iliustr.
 30. *Lietuva žemėlapuose*. Sudarytojos Aldona Bieliūnienė, Birutė Kulnytė, Rūta Subatniekienė. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2002. 218 p., iliustr.
 31. *Lietuva žemėlapuose = Lithuania on the map*: [paroda, 1999 09 26–1999 12 11]: katalogas. Parengė Aldona Bieliūnienė ir kt. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 1999. 151 p.: iliustr.
 32. LST ISO 5127:2008: *Informacija ir dokumentavimas*: aiškinamasis žodynas: lietuviškoji versija. Vilnius: Lietuvos standartizacijos departamentas, 2008. iv, 168 p.
 33. ŁUCZYŃSKI, Jarosław. Przestrzeń Wielkiego Księstwa Litewskiego na mapie radziwiłłowskiej Tomasza Makowskiego z 1613 roku w świetle treści kartograficznej i opisowej. *Ukraina Lituanica*, (Kijev), 2013, t. 2, p. 121–152.
 34. MAKSIMAITIENĖ, Ona. *Lietuvos istorinės geografijos ir kartografijos bruožai*. Vilnius: Mokslas, 1991, p. 113–142.
 35. MERCZYNG, Henryk. Mappa Litwy z r. 1613 ks. Radziwiłła Sierotki pod względem matematycznym i kartograficznym. *Sprawozdania Tow. Naukowego Warszawskiego*, 1913, Wyd. 3, p. 416–442.
 36. MUZIKEVIČIUS, Algimantas. Gerardo Merkatoriaus Lietuvos žemėlapiu leidimai. *Knygotyra*, 2010, t. 55, p. 316–326. <https://doi.org/10.15388/kn.v55i0.3479>
 37. OLSZEWICZ, Bolesław. *Polska kartograf-*

- ja wojskowa*: (zarys historyczny) = La cartographie militaire Polonoise: (essai historique). Warszawa: główna Księgarnia wojskowa, 1921. 199, LXXVIII p.: žml.
38. PETRULIS, J. Kai kurie geografiniai elementai 1613 m. „Magni Ducatus Lithuaniae“ žemėlapyje. *Geodezijos darbai*, 1965, t. 3, p. 103–127. <https://doi.org/10.1080/13921843.1965.10553059>
39. POŠKUS, Vidas. *Antikos atgavimimo problema Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Renesanso mene*: daktaro disertacija. Humanitariniai mokslai, menotyra (03H). Vilniaus dailės akademija. Vilnius, 2007. 151 lap., [11] iliustr. lap. Rankraščio teisėmis. Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, F132-4152. <https://doi.org/10.15388/lis.0.0.8753>
40. REKLAITIS, Povilas. Lietuvos senoji kartografija. *Tautos praeitis*, (Chicago), 1964, t. 1, kn. 1(5), p. 64–76.
41. SAMAS, Aloyzas. *Žemėlapiai ir jų kūrėjai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1997. 196 p.: iliustr. [8] iliustr. lap.
42. SCHILDER, Günter. *Monumenta cartographica Neerlandica*. Vol. 4: Loose kaarten en topografische prenten uitgegeven door Willem Jansz Blaeu = Single-sheet maps and topographical prints published by Willem Jansz Blaeu. Alphen aan den Rijn: Canaletto, 1993. 364 p.: iliustr. + 145 žml. aplanke. https://doi.org/10.1163/9789004287655_dummy0264
43. *Senieji Lietuvos žemėlapiai = Old maps of Lithuania = Alte Landkarten Litauens*: iš Vilniaus universiteto bibliotekos rinkinių. Sudarė, aprašus parengė Alma Braziūnienė. Vilnius: Vaga, 1999. 2 aplankai. [32] faks. žml. + Priedas *Senieji Lietuvos žemėlapiai iš Vilniaus universiteto bibliotekos rinkinių*... 52 p. <https://doi.org/10.15388/proceedings/vubmetrastis>
44. TÖRÖK, Zsolt G. Renaissance Cartography in East-Central Europe, ca. 1450–1650. In *The History of Cartography*. Chicago; London: University of Chicago Press, 2007, Vol. 3, P. 2, p. 1806–1851.
45. VASILIAUSKAS, Ernestas; ZABIELA, Gintautas. *Lietuvos XVII–XIX a. pradžios ikonografijos ir kartografijos šaltiniai Švedijoje*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2013. 127 p.: iliustr. + 33 sulankst. žml. dėkle.

EDITIONS OF THE 1613 MAP OF THE GRAND DUCHY OF LITHUANIA: HISTORIOGRAPHICAL ASPECT

Alma Braziūnienė

Summary

Based on the initiative of Duke Nicolaus Christophorus Radziwill the Orphan (1549–1616), Great Marshal of Lithuania (1579–1586) and Voivode of Vilnius (1604–1616), a map of the Grand Duchy of Lithuania, titled *Magni Ducatus Lithuaniae caeterumque regionum illi adiacencium exacta descriptio...*, was printed in 1613 in the printing house of Willem Janszoon (Blaeu), which was famous at that time for the manufacture of globes and wall maps. It was drawn by Hessel Gerritsz (Lat. Gerardus) and prepared by a team of professionals gathered by N. Ch. Radziwill. The written part of the map (which addresses the reader), separately published also in 1613, glued together from three pages, and designated to the buyers of the wall map of the GDL, was prepared by the famous GDL painter Tomasz Makowski (1575–1630). From 1613 to 1631, this map of the GDL functioned only as a wall map. When W. Blaeu began to publish atlases as well, he included the 1613 wall map of the GDL, which was pressed from four copper plates and

included a narrow ornamental edging, in his atlas *Appendix Theatri A. Ortelii et Atlantis G. Mercatoris*. The readers of the atlas could not observe the territory of the GDL in its entirety, as it was depicted in four pages. Thus, already in another edition of the atlas that was published during the same year of 1631, the map of the GDL was changed and its copper plates were reordered: the segment depicting the lower part of the Dnieper was cut away, and the whole ornamental edging of the map was discarded. Two maps then took shape: one of the GDL's territory, glued together from four disproportionate plates, and one depicting the lower part of the Dnieper, glued together from two plates. Such a large map of the GDL's territory (73 × 75 cm) was collapsible and would be included in Blaeu's atlases near a written piece on Lithuania in the editions of 1631, 1634–1649, and even in one that was published in c. 1670. This map, unconventional for usage in atlases (as it was not bound), was replaced in 1649 by another map made on the basis of the original 1613 variant by W. Blaeu's son, Joan. This particular specimen was a smaller-scale version of the GDL's map and was oriented toward the west, not the north. However, as Blaeu's printing house began to include the 1613 map of the GDL in its atlases, this does not mean that it had also stopped publishing it as a wall map – the buyer could have it made in the same printing shop and purchase, for example, a wide ornamental edging as a supplement to their order (e.g., the specimen belonging to the Uppsala University Library). Only two copies of this 1613 wall map of the GDL are extant, and these can be found in the Uppsala University Library and the Herzogin Anna Amalia Library in Weimar. These specimens are unique in that they allow us to see how an authentic 1613 wall map of the GDL looks like, together with T. Makowski's text about Lithuania, also marked by a 1613 date. Knowing the history of how the copper plates of this map were used, we may state that the Weimar copy is of earlier origin than the one housed in Uppsala (at least by one year within the 1631 period).

This article examines the 1613 map of the GDL from the perspective of book science – we provide an analysis of the publications devoted to the 1613 map of the GDL based on the aspect of how it was published. An all-encompassing historiographical study of the 1613 GDL map is not the goal of the present paper. By chronologically analyzing the works of Lithuanian and foreign authors in an historiographical retrospective, it is emphasized how the various authors writing about this map chose to consider its bibliographical information, how did the perspective regarding the structure of this map shift, etc. An historiographical analysis of the publications on the 1613 map of the GDL has demonstrated that the formal aspects of the map's origins (what kind of copper plates were prepared for the wall map, of what structure was the map used by William Janszoon Blaeu in the atlases of his printing house and how exactly was it used, etc.) are important in attempting to discern how its functioning had developed over the years.

KEYWORDS: historical cartography, map, map editions, the 1613 map of GDL, historiography of a map.

*Įteikta 2019 m. balandžio 25 d.
Priimta 2019 m. gegužės 10 d.*